

Het kanton Weert tijdens de eerste jaren van de Franse overheersing (1795-1799) (vervolg)

Door Lex Spee

Deel 2 : september 1797 - november 1799

Inleiding.

In het eerste artikel over de Franse tijd in Weert, gepubliceerd in het Jaarboek voor Weert 1995, werd reeds melding gemaakt dat het bestuur tijdens deze periode geconfronteerd werd met de nodige problemen.¹

Het tweede artikel handelt over de periode september 1797 - november 1799. Met behulp van nog niet eerder gepubliceerde bronnen zal opnieuw aandacht worden besteed aan de rol van het bestuur ten tijde van de regeringsperiode van het Directoire. Op welke wijze kreeg de bestuursuitoefening gestalte, was er tijdens deze turbulente tijdspanne sprake van medewerking of verzetten de lokale bestuurders zich tegen de uitgevaardigde maatregelen?

1. Koerswijziging en verzet.

De verkiezingen van germinal V (maart 1797) hadden een wettig verloop gekend. De royalistische verkiezingsoverwinning verstoorde echter de balans in zowel de Raad van Vijfhonderd als de Raad der Ouden. Dit gegeven was onoverkomelijk voor het Directoire. Weldra stonden republikeinen en monarchisten tegenover elkaar. Het Directoire kon aan deze situatie op twee manieren een eind maken: door het volk te mobiliseren of een beroep te doen op het leger.

Het Directoire koos voor het leger dat onder leiding van Napoleon Bonaparte de staatsgreep van 18 fructidor V (4 september 1797) pleegde. De verkiezingen werden ongeldig verklaard en de samenstelling van het Directoire veranderde op twee plaatsen. Het voorkomen van de restauratie van de monarchie en de daaruit voortvloeiende situatie tijdens het Ancien Régime werd als legitimatie voor de staatsgreep opgevoerd.

Door deze gebeurtenis was de band van het Directoire met Napoleon verstevigd. Deze ambitieuze generaal behoeft voor zijn Italiaans programma een expansionistische politiek vanuit Parijs. Omdat die aanvankelijk door de verkiezingsuitslag leek te zijn gedwarsboemd, bood Bonaparte zijn diensten aan.

Het verdrag van Campoformio, dat op 18 oktober 1797 met Oostenrijk werd gesloten, stond in direct verband met 18 fructidor. Oostenrijk deed afstand van de Zuidelijke Nederlanden maar het kreeg de linker Rijnsoever. Dit tot grote tegenzin van het Directoire, dat aldus constateerde dat haar Rijnpolitiek moest wijken voor de Italiaanse politiek van Bonaparte.²

Na 18 fructidor hanteerde het Directoire autoritaire methoden bij het binnenlands bestuur. Dit zou tot vernieuwingen en doeltreffendheid leiden. De fiscale reorganisatie bleek een vooruitgang doch men slaagde er niet in het financiële tekort op te heffen. Hoewel de assignaten, de waardepapieren, waren afgeschaft slaagde het regime er niet in het vertrouwen te herstellen en bleef het financieel afhankelijk van geldschietters.

De deflatie maakte het geld duur en de prijzen laag waardoor de koopkracht van de bevolking verminderde en het economisch herstel werd afgerond. Bovendien lag de buitenlandse handel stil.

De economische zwakheid van Frankrijk tijdens de periode van het Directoire maakte een politieke stabilisatie onmogelijk. De basis waarop het bestuur kon rusten bleek te smal. Zolang er vrede heerste op het vasteland kon het regime zich handhaven. De vor-

ming van een tweede coalitie en de hervatting van de oorlog leidde echter tot een crisis die het Directoire niet meer zou overleven door toedoen van de staatsgreep op 18 brumaire VIII (9 november 1799).³

De politieke koerswijziging na maart 1797 was spoedig merkbaar in de departementen. De in het voorjaar gekozen kandidaten zouden worden vervangen door radicalere vertrouwenspersonen. Derhalve wijzigde de bestuursamenstelling in de meeste departementen en werd de macht van de departementscommissarissen bijna absoluut.

Een economische malaise bepaalde voor een groot deel de inzinking van het maatschappelijk leven. Tegelijkertijd verscherpten de Fransen de controle op het politieke en intellectuele vlak. Het Directoire werd nog onverzoeplijker door op 5 september 1797 de eed van haat tegen het koningschap af te kondigen waardoor de autonomie van de kerk nog meer ingeperkt zou worden. Zo volgde er een herhaling van het verbod op het dragen van het priestergewaad, men verbood het luiden van klokken, sloot de universiteit van Leuven en continueerde verdere afschaffing van religieuze gemeenschappen. Het bestuur stelde dwangmaatregelen in het vooruitzicht bij het niet naleven van de verordeningen.

Ook op lokaal niveau was de nieuwe koers merkbaar. Tal van municipaliteiten werden afgezet en door nieuwe vervangen. Het kanton Weert vormde hierop een uitzondering. Er was juist sinds 26 augustus 1797 met moeite een nieuwe, tweede, municipale raad samengesteld. Dit bestuur ontsnapte bovendien in belangrijke mate aan de controle van zijn kantoncommissaris Willemart die vanwege zijn slechte fysieke conditie regelmatig afwezig was.⁴

De periode na maart 1797 werd in Weert en omstreken beheerst door de problemen rondom de opvolging van Willemart, zodat deze tegen zijn zin langer in functie moest blijven, en de verscherpte maatregelen tegen de geestelijkheid die door het plaatselijk bestuur dienden te worden uitgevoerd. Het betrof hier het verbod tot het luiden van klokken en de verplichte verwijdering van alle uiterlijke tekens van de eredienst. Alle goederen van onbeëdigde priesters dienden in beslag te worden genomen.⁵

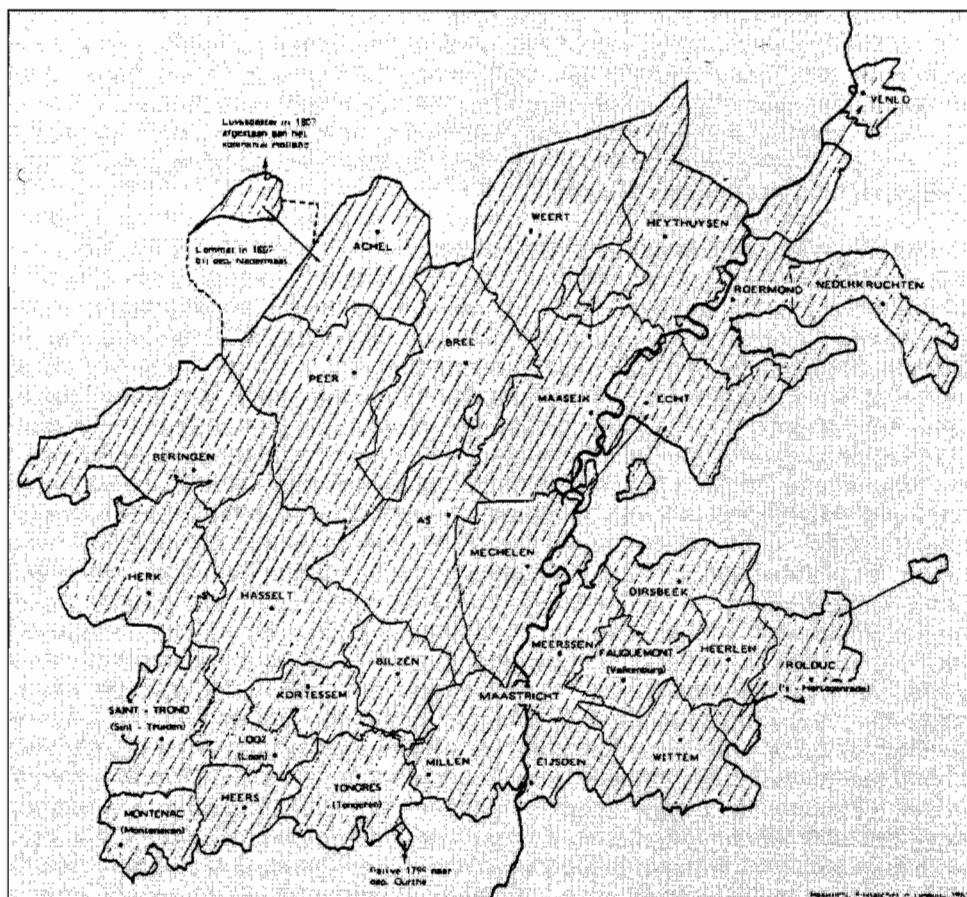
De opheffing van de kloosters en de nationalisering van de kerkelijke goederen bleven een persoonlijke gewetenskwesie en groeiden niet uit tot een zaak waar de massa algemeen bij betrokken raakte. Dat gebeurde wel bij de invoering van de wet van 7 vendémiaire IV (29 september 1795). De beroering rondom de uit deze wet voortvloeiende Eed van Trouw aan de Republiek kwam echter niet voort uit louter principiële en religieuze motieven. Binnen de kerk als traditioneel instituut bleek de eed een soort graadmeter voor wie van de clerus wel en niet uit het goede hout was gesneden. Er ontstond alom een grote verwarring. De paus had de eed ongeoorloofd genoemd doch maatregelen tegen de eedafleggers afgewezen. Een schriftelijke, formele verklaring zijnerzijds bleef uit. Er ontstonden aldus twee stromingen binnen de kerk. De ene partij sloot zich aan bij de ontwijkende houding van de paus, de andere kwam tot de conclusie dat de paus de eed had veroordeeld en dat deze derhalve radicaal moest worden geboycot.⁶

De Fransen vonden, na lang gearzeld te hebben, dat nu [eind maart 1797] het moment gekomen was om de wet integraal uit te voeren. De wet bevatte een aantal verbodsbepalingen. Niemand mocht een kerkdienst verrichten als hij niet voor de municipaliteit de volgende verklaring had afgelegd: 'Je reconnais que l'université des citoyens français est le souverain et je promets soumission et obéissance aux lois de la République.' Bovendien mocht men tijdens de eredienst geen geld meer innen noch zich met de burgerlijke stand en de politiek in het algemeen bemoeien.

Deze verklaring moest binnen een decade na afkondiging van de wet afgelegd worden. Niet naleven van de wet impliceerde een boete van 500 livres en een minimum gevangenisstraf van drie maanden.⁷

De verachting van de Fransen voor de godsdienst verbitterde de gemoederen het meest. Terwijl het Directoire aangaf de 'vooroordelen der Belgen' te ontzien, hielden ondergeschikten zich niet aan deze restricties. De Fransen ergerden zich mateloos aan hen

'die met belletjes, zonnescerm en acht toortsen bij lichten dag het avondmaal dragen'.⁸ De bevolking koos radicaal voor de priesters die niet gezworen hadden. In de kerk was een splijting ontstaan doordat zij die wel de eed hadden afgelegd, werden afgeschilderd als landverraders en ketters.⁹ De verplichte decadeviering, het vieren van elke tiende dag als rustdag in plaats van zondag, vierde men niet meer, de republikeinse kalender werd niet meer gebruikt. De overgebleven 'drukkers' toonde zich zeer vijandig. De oppositie was algemeen maar niet gevaarlijk voor de Fransen wegens het ontbreken van een centrale leiding.¹⁰ Uit strategische overweging werd de wet van 7 vendémiaire dus pas na de verkiezingen van maart 1797 ingevoerd door de centrale administratie te Brussel. Velen in de negen departementen schijnen verrast te zijn geweest door de publicatie van de wet. De evolutie van de eedsformule gaf de veranderde houding aan van de Fransen ten opzichte van de kerk. Moesten de priesters aanvankelijk middels de zogenaamde Eed van Trouw aan de Republiek, de Republiek erkennen en gehoorzaamheid aan haar wetten betuigen, de 'eeuwige haat formule' ging veel verder.¹¹ In het Nedermaasdepartement waar de wet op 10 mei 1797 werd uitgevaardigd, ontmoette het bestuur veel weerstand en verzet. Over het algemeen was de houding van de overheid niet radicaal, eerder aarzelend en in afwachting van de debatten in Parijs hieromtrent. Maar toen de beslissing een feit was aarzelden men in Maastricht niet om de

Het departement van de Nedermaas met de kantonnale indeling van 1796-1800.

wet integraal toe te passen en strenge straffen te eisen. Middels een publikatie moest blijken dat de onderwerping van de priesters de vrijheid van godsdienst ongerept liet.¹² In sommige gevallen was de tegenstand van de bevolking zó hevig dat ambtenaren en rechters een passieve houding aannamen en van de minste aanleiding gebruik maakten om zich bij de tegenstanders aan te sluiten. De geestelijkheid was heel goed op de hoogte van de stand van zaken over deze kwestie, men kende zowel de voor- als tegenargumenten. De rechters in Roermond bleken inschikkelijk en hielden rekening met de omstandigheden die de wet ocriep. In het algemeen voelde men er weinig voor om de wet radicaal toe te passen. Ze werden voor deze houding door het Directoire ter verantwoording geroepen. Een groot aantal agenten hadden de wet van 7 vendémiaire slechts met tegenzin afgekondigd. Zij waren daartoe gedwongen. Velen stonden oogluikend toe dat geestelijken en gelovigen godsdienstoefeningen voortzetten. Vrederechters traden weinig repressief op tegen overtredders¹³, een en ander tot grote ergernis van de departementscommissaris Girard, die alle kantoncommissarissen op 26 mei 1797 verzocht de wet integraal uit te voeren.¹⁴ Niet alleen in religieuze kringen bracht de eed van haat verdeeldheid, ook in veel huisgezinnen was de eendracht verbroken. De kantoncommissaris berichtte dienaangaande op 20 april 1798 dat vrouwen tegenover hun mannen stonden, broers tegenover broers en kinderen tegenover hun ouders.¹⁵ Deze verdeelde houding werkte ook door in het gedrag van verscheidene pastoors. Zij werden sterk beïnvloed door hun parochianen. Dit impliceert dat menig pastoor zijn veiligheid in gevaar zou hebben gebracht indien hij de eed aflegde. In dorpen waar de pastoor de eed wel had afgelegd vormden zich meestal twee partijen: een kleine partij die hem daarin steunde en een grote meerderheid die hem het leven zuur maakte. Hij verloor volgens deze parochianen alle recht op het normale respect dat een geestelijke pleegde te genieten en werd dan vaak bespot, bedreigd en soms mishandeld. Zijn aanhangers ondergingen vaak hetzelfde lot.¹⁶

2. Ophef en ongerustheid in het kanton Weert.

Hoe beleefde men in het kanton Weert de toepassing van de wet van 7 vendémiaire? Niemand van de acht priesters in Weert was aanvankelijk bereid de verklaring af te leggen. Pastoor J. Janssens, de kapelaans C. Princen en J. Keuten, de beneficianten L. Janssens, S. Princen en F. Buijnen, de Reguliere kanunnik J. van de Eijnde alsmede de priester M. van Heithuysen weigerden hardnekkig. Het gevolg hiervan was dat de Fransen de bijeenkomsten in de kerk zouden schorsen en men de kerkgebouwen deed afsluiten. Het gerucht ging in Weert dat de kerkdienst op 30 mei 1797 zou eindigen. Massaal stroomde men op 25 mei 1797 de kerk binnen om 'voor het laatst' de sacramenten te ontvangen. Men besloot waardevolle kerkspullen te verstoppen. Onder enige vooraanstaande burgers in Weert ontstond het idee om zelf de godsdienstoefeningen voort te zetten. Het initiatief kwam van de arts Janssens die zijn ambtgenoten Haex en van den Eijnde verzocht om mee te helpen. Janssens had het voornemen om zelf psalmen, lof en vespers te zingen op die tijden waarop normaal de mis plaatsvond. Koster L. Janssens bood zijn woning in de Beekstraat aan. Er zouden nog enige andere leden toetreden waaronder de oud-burgemeesters L. van den Eynde, H. Eijcken en M. Kroesen en een zekere J.F. van der Piepen, de latere voorzitter van het kanton Weert. Onder goedkeuring van pastoor Janssens werd een reglement opgesteld. De leden gingen de parochianen voor in de kerkdienst. Een en ander hield aan tot 4 juni 1797. Toen vernamen de inwoners in het kanton dat zij de wet 'slecht begrepen' hadden. Op 27 juni 1797 kreeg men zelfs het heuglijke nieuws dat alle godsdienstoefeningen weer vrij waren maar op 26 augustus 1797 ontving de municipaliteit weer aangescherpte instructies.¹⁷ Eind 1797 begon de priestervervolging. Zij die geweigerd hadden de bewuste eed van haat af te leggen, liepen het risico te worden gedeporteerd. In januari 1798 namen de Fransen

zelfs de paus in gijzeling. De breuk tussen de Franse bezetter en de heersende algemene opinie was compleet. De bevolking in de bezette gebieden werd slechts gesterkt in haar afhankelijkheid en nam haar toevlucht tot clandestiene godsdienstoefening.¹⁸

Het was de tijd van de zogenaamde 'blinde' of 'droge' missen, gebedsdiensten voor leken die weigerden kerkbijeenkomsten van beëdigde priesters bij te wonen. Deze vonden buiten de kerk plaats; voor plechtigheden in het gebouw was een 'ministre de culte', een directeur van de eredienst, vereist. Van zo'n functionaris werd een eed van haat geëist.¹⁹

De Franse tekst van de eed van haat luidde als volgt: "Je jure haine à la royauté et à l'anarchie, je promets fidélité et obéissance à la constitution de l'an III".²⁰ De Nederlandse versie werd door Jan Reyners als volgt geformuleerd: "Ik, N., verscheenen voor de municipaliteyt van N. den N. van den maend N. erkenne dat het lighaem der Fransche borgers souverain is; ik zweere den haete tegen het koningschap en tegen de regeeringe monarchique en keure goet de constitutie van het 3de jaar der Fransche republiek".²¹

Overigens waren Zuidnederlandse afgevaardigden in het Wetgevend Lichaam na 18 fructidor bereid zowel de eed van trouw als de eed van haat af te leggen. Men had geen bezwaar tegen het Franse voornemen om ook zo'n eed aan de geestelijkheid op te leggen. Er was dus geen sprake van oppositie en het zou tot 1798 duren eer sommigen van hen hun stem durfden te verheffen.²²

Na 18 fructidor werden in het Nedermaasdepartement de administrateurs geleidelijk vervangen. Commissaris Girard gold voortaan als de personificatie van het openbaar gezag. Stipt, wars van eigenbelang, voerde hij de besluiten van Parijs uit. Overtuigd republikein zijnde, sanctioneerde Girard de voortvarende maatregelen tegen weerbarstige priesters. Bovendien schroomde hij niet te weinig gemotiveerde functionarissen te vervangen. De commissaris had echter weinig vat op de vrederechters in zijn departement. Hij kon hen aanklagen, uitschelden, hun laksheid en onbetrouwbaarheid verwijten, maar ontslaan kon hij hen niet.²³

Vooralsnog hield Willemart zich in Weert niet met deze maatregelen bezig. Veeleer hadden achterstallige belastingen zijn aandacht. De komst van de Fransen bracht ook een einde aan de relatief lage belastingdruk tijdens het Ancien Régime. Het Wetgevend Lichaam verdeelde vanuit Parijs de door de departementen op te brengen belastingssom, waarna de centrale administratie het te betalen quantum over de kantons verdeelde. De municipale administratie bepaalde de lastendruk van de gemeenten in haar kanton. Als het op te brengen bedrag bekend was benoemde men vijf repartiteurs, die met de agent, of zijn adjunct de gemeentelijke belastingssom verdeelden over de bevolking. Deze belasting berekende men op grond van het netto-inkomen van het onroerend bezit. Het verzamelen van de gelden werd toevertrouwd aan een ontvanger. Kandidaten die zich met deze inning wilden bezighouden konden zich bij het bestuur melden. Degene die met de laagste onkostendeclaratie kwam kreeg de voorkeur. Bovendien moest de ontvanger over een zeker vermogen beschikken daar hij borg moest staan voor de in te zamelen gelden.²⁴

Het kanton Weert had een behoorlijke belastingachterstand. Op 5 september 1797 was dit bedrag opgelopen tot 10 miljoen francs. Volgens Willemart was de invordering van de belasting in zijn kanton slechts op papier geregeld, hij verwachtte niet veel medewerking bij de onderverdeling van de agenten en de repartiteurs. 'Zij zijn allen maar machines die wachten op een instructie', zo vond de kantoncommissaris. Hij gaf aan zichzelf met de inning te willen gaan bezighouden, niet voor niets overigens daar hij van mening was dat hij samen met de andere belastinggaarders recht had op de vastgestelde onkostenvergoeding. Willemart voelde er niets voor om naar de gemeenten te gaan om aldaar zich 'de hersens te laten inslaan en mijn geld kwijt te raken, als ik er geen kleine vergoeding voor krijg' [sic].²⁵

Er was alle reden tot bezorgdheid ten aanzien van de veiligheid van functionarissen. Prompt vroegen de Weertse repartiteurs Joosten en Bos een wapenvergunning aan om zich te kunnen beschermen.²⁶ In Weert was het immers inmiddels allang bekend dat commissaris Willemart zou gaan vertrekken. Een opvolger moest nog worden benoemd

zodat er een onzekere situatie ontstond. In zo'n sfeer belasting te moeten verdelen was zeker geen sinecure!

Formeel ging Girard op 17 september 1797 akkoord met Willemarts ontslagaanvraag. Deze zou met ingang van 4 oktober 1797 vervangen worden door de arts Haex.²⁷ In feite zat Girard in een lastig parket. Hij had van zijn superieur, de minister van Binnenlandse Zaken Neufchâteau, de opdracht gekregen ontslagaanvragen niet meer te willen honoreren. Doch Willemart bleek makkelijk als kantoncommissaris herplaatsbaar in Valkenburg. Hij zal daar ongetwijfeld gelukkig mee zijn geweest. Ten behoeve van zijn gezondheid kon hij nu vaker dan voorheen de geneeskrachtige bronnen bezoeken die zijn genezingsproces, als gevolg van de aanslag van november 1796, bevorderden. Er was echter wel een ander probleem voor de departementscommissaris. Net als de eerste keer weigerde Haex opnieuw een openbare functie te aanvaarden. Deze vond zichzelf niet geschikt en onvoldoende vermogend om het ambt te aanvaarden. De facto was de vereiste eed van haat het grootste struikelblok voor Haex.

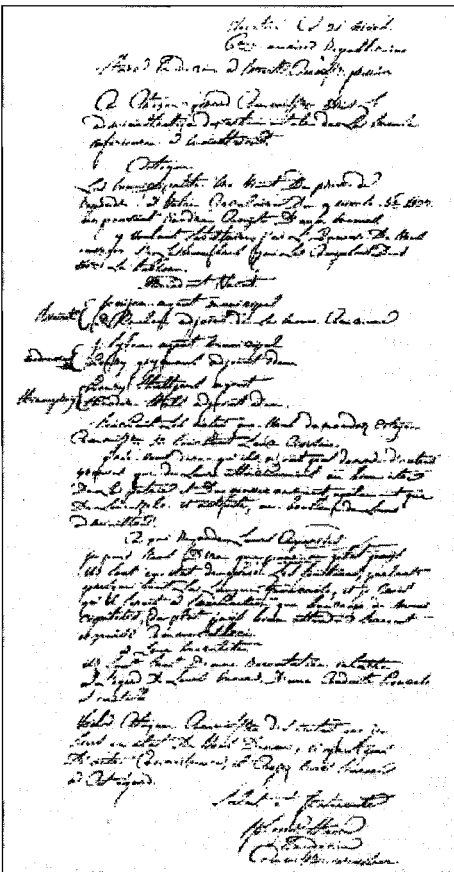
Een teleurgestelde Girard lichtte Neufchâteau in over de weigering van Haex. Desondanks probeerde hij vastberaden en volhardend de Weertenaar over te halen om toe te treden in het bestuur. Hij slaagde daarin gedeeltelijk, Haex aanvaardde een ad interim functie en maakte

zelfs een tiendaags rapport waarvoor Girard hem uitvoerig complimenteerde.²⁸

Op verzoek van het municipale bestuur presenteerde Haex op 10 januari 1798 de 'nieuwe' samenstelling van de raad. Het bleken dezelfde personen te zijn die vanaf 26 augustus 1797 in functie waren. Als agenten van Weert, Nederweert en Stramproy fungeerden J. Nijen, J. Sijben en H. Stultiëns; hun respectievelijke adjuncten waren P. Keulen, H. Greymans en Th. Stals.

Deze raad zou het kanton tot aan de verkiezingen van maart 1798 blijven besturen. Haex verklaarde dat de genoemde ambtenaren ijverig, loyaal en capabel waren. Hij ondertekende met 'voorlopig' commissaris.²⁹

Girard, die dacht beet te hebben, haastte zich aan Haex te melden dat deze zonder uitstel zijn benoeming middels proces-verbaal moest laten bevestigen en vastleggen.³⁰ Dit bleek tegen het zere been van de arts. Mogelijk had hij tijd willen rekken om de komst van opnieuw een vreemdeling naar Weert uit te stellen. Misschien was hij echt een twijfelaar, hoewel financiële en vooral religieuze motieven een belangrijke rol speelden. De Fransen dachten in hem abusievelijk een echte republikein, een verlichte geest, aan te treffen. Maar in feite bleek Haex een traditionele, zeer devote man. Hij was derhalve mordicus tegen de Franse

Tiendaags kantonverslag van 'voorlopig' kantoncommissaris Haex (RAM, inv. nr. 4351).

godsdienstmaatregelen. Via Jan Nijen, de agent van Weert, liet Haex blijken dat hij geen trek had in de functie. Bovendien, zo schreef Nijen aan Girard, was de arts erg misnoegd geweest over de vanzelfsprekende veronderstelling van Willemart dat hij zijn opvolger zou worden. Daar Nijen zelf ook de functie van kantoncommissaris waarnam, stelde deze voor een profielschets van het takenpakket te maken.³¹

De zaak zou nòg gecompliceerder worden. Willemart, die, in afwachting van zijn definitieve opvolging op en neer pendelde tussen Valkenburg en Weert, werd elders benoemd. De Fransman ontving begin februari 1798 het bericht dat hij was aangesteld als commissaris bij het Tribunal Correctionnel van het arrondissement te Roermond. Terstond vroeg hij ontslag als kantoncommissaris van Valkenburg.

Het heuglijke besluit bleek reeds een maand oud. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Girard het enige tijd achtergehouden omdat hij nog over de diensten van zijn ondergeschikte wilde beschikken. Nu vroeg de departementscommissaris om de vacante plaats in Weert te laten opvullen door een competente militair daar hij geen andere geschikte persoon kende in het kanton.³² Het Directoire nam op 3 maart 1798 een definitief besluit. In plaats van Willemart werd de voormalige gezondheidsofficier Jean van Gestel benoemd.³³

Inmiddels had de municipaliteit van het kanton ook met andere problemen te kampen. Nijen, die de uitvoerende taak van Willemart had overgenomen, was in conflict geraakt met Ivain, de commandant van de gendarmerie. Deze beklagde zich bij zijn superieur, de generaal Chabert, over het feit dat hij en zijn mannen onrecht werd aangedaan. Het ontbrak hen aan voldoende voedsel en huisvesting. De inwoners van het kanton, 'fraudeurs en smokkelaars' genoemd, weigerden volgens Ivain het benodigde te verstrekken. Brigadier Vannier, commandant van de in Weert gelegen brigade der gendarmerie, vulde zijn collega aan. Op 15 november 1797 schreef hij aan zijn superieur in Roermond dat men in Weert zeer onwillig was omdat men binnen afzienbare tijd de Oostenrijkers verwachtte. Nijen beantwoordde de kritiek met het argument dat men zelf over onvoldoende voedsel kon beschikken. Hij veronderstelde dat men enkel gehouden was tot het leveren van brandstoffen. Chabert liet de beslissing over aan de centrale administratie doch pleitte nadrukkelijk voor één gebouw waarin de militairen konden worden ondergebracht.³⁴

Het heeft er alle schijn van dat deze kazernekwestie voor vrederechter Van Halen de hoofdreden vormde om juist op dit moment te vragen om uitbreiding van zijn werkruimte. Hij had zijn oog laten vallen op het voormalige klooster der Reguliere kanunniken in de Molenstraat. Hier kon hij ongestoord zijn rechtszittingen houden.

De municipaliteit steunde van harte het verzoek van de vrederechter. Het denkbeeld dat de centrale administratie het klooster als kazerneruimte zou aanwijzen was nu niet bepaald aantrekkelijk! Derhalve schreef men op 8 januari 1798 een aanbevelingsbrief aan de centrale administratie. Wavinsy, directeur van het domeinenregister, zou het verzoek uiteindelijk honoreren. Het kanton kon het pand onder bepaalde condities huren zonder er een gerechtelijke toewijzing aan te mogen ontlenu.³⁵

3. De verkiezingen van maart 1798. Nieuwe bestuursfunctionarissen.

De voormalige militair Van Gestel was afkomstig uit Echt, alwaar zijn vader ten tijde van het Directoire kantoncommissaris was. Derhalve ondertekende de nieuwbakken ambtenaar zijn correspondentiestukken met 'van Gestel fils'.

Van Gestel solliciteerde naar een openbare betrekking op een moment dat Girard in zijn Nedermaasdepartement heel moeilijk aan competente functionarissen kon komen. Vanwege zijn staat van dienst en misschien op voorspraak van zijn vader zou Van Gestel op 19 maart 1798 tot kantoncommissaris in Weert worden geïnstalleerd.

In tegenstelling tot Willemart was Van Gestel tweetalig. Vanuit de optiek der plaatselijke bevolking was dat een nadeel. Tot dusver had men de strategie van het 'niet

begrijpen' tamelijk succesvol gehanteerd. Aldus stond Van Gestel anders in contact met de leden der municipaliteit en de lokale bevolking.

De onkreukbare Willemart had veel minder de beschikking over het leger dan zijn opvolger. Mede hierdoor en het feit dat Van Gestel de lokale tradities naar hun waarde en betekenis kon inschatten, kwam deze minder fysiek in aanvaring met de inwoners van het kanton. Girard wenste zijn ondergeschikte alle eerlijkheid en ijver toe. Dat Van Gestel er zin in had bleek uit zijn opmerking bij het proces-verbaal van zijn installatie. 'Ik kan u alle tevredenheid verzekeren, die u mag verwachten van een echte republikein.'³⁶

Er had zich inmiddels nog een andere relevante wijziging voorgedaan. Vrederechter J.F. van Halen ontving een benoeming tot rechter bij het Tribunal Civil in Maastricht. Hij zou worden vervangen door Joseph van Halen die op 15 maart 1798 werd geïnstalleerd.³⁷

De installatie van de nieuwe commissaris zou de laatste officiële daad zijn van de municipaliteit van het kanton. Nijen en Keulen, Sijben en Greijmans, Stultiëns en Stals traden af vanwege de aankomende verkiezingen.³⁸

Girard had behoorlijk reclame gemaakt voor de verkiezingen. Het Franse bewind behoefde volgens hem continuering. Het had niet enkel de vrijheid gebracht, ook financiële verplichtingen zoals betaling van de tienden en de heerlijke rechten waren door hen afgeschaft. Teneinde een eind te maken aan de 'wisselvalligheden der omwenteling' diende men te gaan stemmen.³⁹

Het kanton Weert koos voor zijn assemblée primaire de naam 'Liberté'. Er zouden 794 stemgerechtigden in het kiesregister worden ingeschreven. Als verkiezingslocatie koos men het klooster der Reguliere kanunniken.⁴⁰ De plechtigheid vond plaats op 21 maart 1798. Er waren 33 [!] personen aanwezig. De bijeenkomst verliep volgens een protocol. De oudste leden leidden op de eerste dag de procedure tot het kiezen van een voorzitter en secretaris voor de eigenlijke kiesvergadering. Met een absolute meerderheid werden J. Nijen en J. van Halen tot voorzitter, respectievelijk secretaris gekozen. Beiden legden de eed van haat af. Vervolgens koos men de leden M.A. Bloemarts, J.F. van der Piepen en G. Pelsers tot stemophalers. Nadat men de kandidaten had geïnstalleerd werd de vergadering gesloten.

Op de tweede dag van de verkiezingen moest men vier afgevaardigden aanwijzen voor de assemblée électorale in Maastricht. Bovendien dienden de leden een voorzitter van het kanton te kiezen. De 33 aanwezige stemgerechtigden kozen J.F. van Halen, rechter van het Tribunal Civil, H. Eijken, brouwer, G. Beerenbroek, koopman, en J.F. van der Piepen, rentenier, als hun vertegenwoordigers. Van der Piepen werd ten slotte met 26 van de 33 uitgebrachte stemmen tot voorzitter gekozen.⁴¹

Het bestuursoverzicht van het kanton Weert zag er na de verkiezingen in de assemblées communales als volgt uit: Van der Piepen voorzitter, H. Bloemarts secretaris; J. Nijen en J. Bos fungeerden als agent en adjunct van Weert; J. Sijben en H. Greijmans vervulden deze functies voor Nederweert. Ten slotte werden H. Stultiëns en P. Reemers tot agent en adjunct van Stramproy benoemd.⁴² Het vrederecht van het kanton bestond vanaf dat moment uit vrederechter J. van Halen, terwijl G. Beerenbroek, M. Kroesen en S. Beelen als assessoren fungeerden.

Van Gestel wilde zich meteen van zijn goede kant laten zien. In een bericht aan Girard op 3 maart 1798 schreef hij dat alle voorbereidingen ten aanzien van de verkiezingen waren getroffen. Hij had alle oproepen om te gaan stemmen laten omroepen en ophangen. Dat bleek volgens hem een effectieve werkwijze: een ieder die mocht stemmen had de daartoe verplichte eed afgelegd behalve een enkeling die door deze weigering zijn stemrecht verloor.⁴³

Van Gestel vermeldde in zijn brief met een enigszins tendentieuze toon niet dat het hier 90 van 794 stemgerechtigden betrof. Deze stijl van schrijven en rapporteren kleuren Van Gestels functioneren als openbare gezagdrager in Weert. Veelal omschreef de commissaris de toestand in zijn kanton in termen als moeilijk bestuurbaar, onrustig en

Département de la
 Haute-Saône
 Canton de Weert

Tableau des signatures des membres de
 l'Administration municipale des communes de
 Weert et de la commune de Weert jointe à Weert
 de l'arrondissement de Vesoul
 le 24 Mars 1870

Maire des communes de Weert et de la commune de Weert jointe à Weert Administrateur municipal des communes de Weert et de la commune de Weert jointe à Weert (Fonctionnaire public) pour des Weert	Louis Joseph Paul Bonnaire et L'administrateur des communes de Weert et de la commune de Weert jointe à Weert
Vice des précédents - Résidence	J. P. van der Pijpen
Maire, agent municipal des communes de Weert	J. Mientges
Maire, agent municipal des communes de Weert	(B)
Maire, agent municipal des communes de Weert	J. Syben agent
Maire, agent municipal des communes de Weert	H. Hoyer
Maire, agent municipal des communes de Weert	H. Hoyer
Maire, agent municipal des communes de Weert	H. Hoyer
Maire, agent municipal des communes de Weert	H. Hoyer
Maire, agent municipal des communes de Weert	H. Hoyer
(Empty space for signatures)	(Empty space for signatures)

Overzicht van de derde municipaliteit van Weert (RAM, inv. nr. 999 f.54).

onwillig. Vervolgens gaf hij zijn persoonlijk aandeel in het oplossen van genoemde perikelen tamelijk rooskleurig weer. De correspondentie van Van Gestel lijkt derhalve met de nodige reserves te moeten worden geïnterpreteerd.

Zijn eerste kantonrapport schreef Van Gestel op 31 maart 1798. Omtrent de stand van zaken in zijn nieuwe werksituatie bleek hij erg kritisch. Men gehoorzaamde niet aan de wetten, er heerste een opstandige stemming. Hij trof in Weert weinig republikeinen aan, slechts de nieuw gekozen voorzitter Van der Piepen alsmede de adjuncten Bos en Reemers voldeden aan dat predikaat. Alle andere ambtenaren waren ook wel republikeinen doch weinig geïnteresseerd. De commissaris gaf aan dat enkel 'bekende patriotten' hun stem hadden uitgebracht: 33 in Weert, 36 in Nederweert en 21 in Stramproy. Daar er geen beëdigde priesters in Weert waren, zongen de inwoners de vespers zelf.

In Stramproy was de bevolking op 29 maart 1798 en masse de kerk uitgelopen omdat een beëdigde priester de gebeden van de dag in de gemeentelijke vergadering had aangevangen. Dat was volgens Van Gestel door toedoen van een kluizenaar, Clijsters, die in het geheim godsdienstoefeningen uitoefende. Van Gestel wilde hem laten oppakken om een voorbeeld te stellen.

Bovendien ergerde de nieuwe commissaris zich groen en geel aan Haex. Cynisch gaf Van Gestel aan dat andere ambtenaren in het kanton de arts 'mijnheer de kanunnik' noemden! Haex gedroeg zich bij wijze van spreken als een groot-vicaris in de parochie van Weert. Liever bracht hij drie uur door in een koorlessenaar dan dat hij een half uur besteedde aan een burgerlijke bijeenkomst zoals de assemblée primaire of de communale vergadering. Van Gestel beschouwde Haex als de grootste aristocraat, vermomd met de sluier van een republikein, en derhalve als gevaarlijk. De arts stond bovenaan de lijst van notoire weigeraars ten aanzien van de patentbelasting. Een en ander was voldoende reden om hem in de gaten te houden. Het bleek voor Van Gestel heel moeilijk om resultaten te boeken daar zijn ondergeschikten financieel afhankelijk waren van hun gemeenten. Dezen voerden hierdoor de hun opgedragen taken nooit goed uit daar men bevreesd was niet meer betaald te zullen worden.⁴⁴

De oorzaak van alle wantoestanden weet Van Gestel aan de opstelling van de pastoors. Dat leidde tot grote onenigheid in het kanton. Het ging zelfs zo ver dat door de bepalingen tegen de godsdienst sommige vrouwen niet meer bij hun mannen wilden slapen.⁴⁵ In Stramproy werden mensen in herbergen met geweld bedreigd als zij de bewuste eed zouden afleggen.

Van Gestel toonde zich kordaat. Hij herinnerde de bevolking aan de wet van 7 vendémiaire IV die voor zowel de geestelijken in het kanton alsmede voor Weertenaren die zich met 'kerkelijke bediening' bezighielden nog steeds van toepassing was. Een ieder die zich met opruiing bezig hield, kon represailles verwachten.

De commissaris had weinig succes met zijn maatregelen. Religieuze functies werden neergelegd en priesters waren liever afwezig dan dat zij de eed aflegden. Als reactie op de afgekondigde maatregelen gingen er in het kanton vlugschriften rond. Van Gestel constateerde dit doordat hij uit de handen van een kind een kleine brochure had genomen. Volgens de gezagdrager bevatte de tekst een compromitterende boodschap. Het opschrift luidde als volgt: "Waarschuwing aan de godsdienst en gebeden aan onze Heer Jesu Christ en door Zijn barmhartigheid en oneindige goedheid een einde te maken aan onze noden en over het behoud van de Heilige Apostolische Rooms Katholieke Godsdienst". Hoewel hij een vermoeden had zou Van Gestel zonder succes blijven in zijn pogingen de verspreider op te sporen.⁴⁶

De commissaris verscherpte zijn acties ten opzichte van de geestelijkheid. Onvervaard hanteerde hij de bepalingen van de wet van 7 vendémiaire. Door zijn aantijgingen tegen de pastoor van Stramproy, Van Montfort, zou deze uiteindelijk door besluit van het Directoire op de deportatielijst worden geplaatst. Daar er zich bovendien geen beëdigde 'predikers' bevonden in de gehuchten de Biest, Swartbroek en Leveroy gingen de kerken aldaar op slot. De commissaris nam zich voor dit ook elders te gaan doen.⁴⁷

Conflicten met de plaatselijke bevolking konden niet uitblijven. Men had een antwoord gevonden op de gevolgen van de door de overheid opgelegde maatregelen. Naast het bijwonen van 'droge en blinde' missen werd er alom de rozenkrans gebeden. Het openbaar bestuur beschouwde hen als opstandelingen die de rust en de veiligheid van de Republiek in gevaar brachten en de bevolking in verzet tegen de beëdigde priesters deed komen. Hoewel er veel kerken gesloten en verzegeld zouden worden, braken onbekenden deze open waarna ze vol stroomden met rozenkransbidders. Eén van de aanwezigen trad op als voorbidder. Uit processen tegen rozenkransbidders blijkt dat de meeste beklaagden werden veroordeeld wegens inbreuk op artikel 5 van de wet van 7 vendémiaire IV. Dit verbod godsdienstige oefeningen te houden zonder de declaratie of eed te hebben afgelegd. Soms werd ook artikel 16 toegepast: het verbod om buiten de aangewezen kerkgebouwen de godsdienstcultus toe te passen.⁴⁸ Met de bedoeling een voorbeeld te stellen stuurde Van Gestel op 28 mei 1798 drie gendarmes naar de woning van de kluizenaar Jan Clijsters in Stramproy. Men betrapte de geestelijke op heterdaad toen deze met nog 17 andere personen de rozenkrans aan het bidden was zonder daarvoor de vereiste eed te hebben afgelegd. Clijsters bekende de feiten voor vrederechter Van Halen maar weigerde namen van de anderen bekend te maken. Hij verklaarde de benodigde eed niet te hebben afgelegd 'omdat men dit niet aan hem had gevraagd'.

Gewoonlijk hield hij twee, op zon- en feestdagen zelfs drie godsdienstoefeningen bij hem thuis. In zo'n geval kwamen dan acht à twaalf personen de rozenkrans bidden. Clijsters vond dat hij niet per se in een kerk behoefde te bidden. Hij was vrij om te bidden waar hij maar wilde. Toen hij later op 30 mei 1798 in Roermond werd voorgeleid, weigerde hij opnieuw de namen van de anderen te noemen daar het aan de gendarmes toebehoorde om hen te vinden en te doen arresteren als zij iets tegen de wet zouden hebben misdaan. Uiteindelijk zou Clijsters worden veroordeeld tot een boete van 200 livres en twee maanden gevangenisstraf. Een oude bekende van het kanton Weert, Willemart, nu commissaris bij de rechtbank in Roermond, vond de opgelegde straf veel te gering en ging in beroep bij het Tribunal Criminel in Maastricht. Het leverde Clijsters een aanzienlijk zwaardere straf op: 500 livres boete en zes maanden cel.⁴⁹

De bevolking van Stramproy had de uitspraak van beide vonnissen niet afgewacht. Radicalen hadden op de deur van de agent municipal Henri Stultiëns een dreigbrief gespijkerd met de tekst: 'Henry Stul Jaques Hofman maison mettre en feu 6 jours a roy commença aller!' [sic].⁵⁰ Deze tekst was bedoeld voor de agent en zijn adjunct die beiden de functie van 'ministre de culte', directeur van de eredienst, in Stramproy vervulden. De tijdslimiet van zes dagen die in de bewuste dreigbrief vermeld werd, verwees impliciet naar de arrestatie van de heremiet Clijsters door de Fransen.

Van Gestel nam deze zaak heel serieus. Hij verklaarde dat de bevolking van Stramproy verantwoordelijk zou worden gesteld voor eventuele persoonlijke en materiële schade toegebracht aan beide functionarissen. Hij was terstond in het gezelschap van de vrederechter, twee schade-experts en het detachement huzaren naar de oproerige gemeente afgereisd. Op 1 juni 1798 kondigde Van Gestel maatregelen af die de rust moesten herstellen. Door de burgerwacht zou er onder leiding van de huzaren iedere nacht gesurveilleerd moeten worden. Tapperijen en herbergen moesten vanaf 22.00 uur dicht waarna er voor de meeste bewoners een uitgaansverbod gold.⁵¹ Wederom vond Van Gestel dat de opstandige 'wraakgierigheid' van de inwoners in Stramproy te wijten was aan de pastoor. Deze weerhield sommige priesters de eed af te leggen. Niemand wilde een mis volgen die werd voorgegaan door een beëdigd priester. Het gevolg was dat men liever een aantal kilometers richting Bataafse Republiek liep om daar een eredienst bij te wonen.

Niet enkel pastoor Van Montfort uit Stramproy stond bij de kantoncommissaris in het kwade daglicht, ook het gedrag van de Recollecten wekte zijn ergernis. Hij lichtte de stand van zaken toe in zijn rapport aan Girard op 2 juni 1798. De Recollecten hadden

na de pastoor de meeste invloed in Weert. Zij hadden hun klooster verhuurd voor 120 francs aan drie voormalige leden die nu in het klooster woonden. De rest van de gemeenschap was ondergebracht op het platteland, hoewel men meestal ook in het klooster sliep, ruimschoots voorzien van bier en voedsel. Recollecten bedelden als vanouds en als Van Gestel hiertegen wilde optreden dan nam de bevolking het voor de kloosterlingen op. Via een binnendeur van het klooster kon men in de kerk komen hoewel deze officieel gesloten en verzegeld was. De geestelijken toonden zich selectief in het afnemen van de biecht. Een van Van Gestels vrienden werd samen met zijn echtgenote weggezonden.

De commissaris beweerde dat gardiaan Ververs hem had toevertrouwd dat men nog steeds, zoals van Gestel het interpreteerde, 'al hun bedrieglijke schurkerijen uitoefenden om de goedgelovige burger te misleiden'.

Van Gestel verdacht tevens de voormalige rector van de Witte nonnen in de Maasstraat van het houden van illegale erediensten en het verspreiden van zelfgemaakte krantjes. De man kondigde daarin aan dat de Oostenrijkers binnen twee weken tijd in Weert zouden terugkeren. Van Gestel zou dan gedwongen worden zijn appartement te verlaten.⁵² Inmiddels was er ook onrust in Weert. Na de dreigbriefaffaire in Stramproy meldde de kantoncommissaris verontwaardigd dat onverlaten in de nacht van 3 op 4 juni 1798 zijn kantoordeur hadden besmeurd. Dit onheil was tevens geschied bij de woningen van vrederechter Van Halen en secretaris Bloemarts. Van Gestel die in de bewuste nacht voor zaken in Roermond was, wilde onverwijld dezelfde maatregelen als in Stramproy nemen. Dit impliceerde dat 316 Weertenaren door deurwaarder Van Buel op een lijst werden geplaatst. Zij moesten 's nachts surveilleren vergezeld van een overheidsfunctionaris. Na 23.00 uur moesten alle herbergen dicht en gold er voor een ieder een uitgaansverbod.⁵³ De kantoncommissaris zou door de centrale administratie worden geprezen vanwege zijn doortastende maatregelen in Stramproy. Veel minder tevreden bleken de bestuurders in Maastricht met de uitgevaardigde beperkingen in Weert. Met name werd Van Gestel op het hart gedrukt terughoudendheid te betrachten in zijn streven om eventueel 's nachts bij mensen binnen te dringen indien er een vermoeden bestond dat er sprake zou zijn van een samenscholing. Dit voorrecht was niet aan hem maar aan de municipale administratie.⁵⁴

4. Verscherping van de maatregelen tegen de geestelijkheid.

Het Directoire bleek uiteindelijk gevoelig voor de signalen van de departementscommissarissen over het gedrag van onbeëdigde priesters. In de zomermaanden van 1798 volgde er een verscherping van de anti-clericale politiek. De decadeviering, het vieren van elke tiende dag als rustdag in plaats van zondag, werd verplicht gesteld. Het niet in acht nemen van de wet van 7 vendémiaire IV impliceerde strengere dwangmaatregelen. Zo startten de Fransen vanaf november 1798 de vervolging van onwillige religieuzen. Enkelen zouden worden gedeporteerd naar Frans-Guyana, anderen naar de eilanden Ré en Oléron. Zelfs beëdigde priesters werden nu behandeld als vijanden van de Republiek.⁵⁵ Nadat het enige tijd rustig was geweest in het kanton Weert, confronteerden de Fransen de inwoners ook hier met een deportatiebevel. Men ontving op 30 juni 1798 een uittrekkel van de besluiten van het Directoire aangaande versterking van de openbare orde door priesters die in het openbaar tegen de wet predikten. Naar aanleiding van een lijst met 39 namen dienden nu 14 geestelijken gearresteerd en gedeporteerd te worden. Kennelijk had men de opmerking van de ambtenaar die de lijst had opgemaakt [Van Gestel?] serieus genomen. Het commentaar in de marge waarin stond vermeld dat niemand beëdigd was, dat priesters en met name de Recollecten er alles aan gelegen was om de bevolking in verwarring te brengen, sprak voor zich.⁵⁶

De veroordeelden wachtten hun lot niet af maar kozen het hazepad richting Bataafse Republiek. Daarmee riskeerden zij als 'émigrés', uitgewekenen, beschouwd te wor-

Stultiëns verweerde zich fel. Van Gestel zou hem voorgesteld hebben ingenomen zilverwerk te verzilveren. Bovendien was hij bij zijn kantoncommissaris in het ongerede geraakt omdat hij mensen had aangepakt die niet over een wapenvergunning beschikten. Heel opmerkelijk in het conflict was de door de centrale administratie geraadpleegde municipaliteit. De raad stelde op 13 september 1798 vast dat Stultiëns 'n'a pas été injustement accusé.' Men protesteerde dus niet tegen het eventuele voornemen om hem te ontslaan en vroeg zelfs om een goede vervanger.⁶³

In afwachting van het besluit van de minister van Binnenlandse Zaken werd Stultiëns geschorst op 7 oktober 1798. De centrale administratie motiveerde het besluit vanwege het gebrek aan vertrouwen in de agent door de rest van het bestuur en de bevolking van zijn gemeente.⁶⁴ De uiteindelijke beslissing van de minister volgde op 19 december 1798. Henri Stultiëns werd wegens betoonde zorgeloosheid, onnauwkeurigheid en vanwege de moeilijkheden die hij in het kanton Weert had veroorzaakt, afgezet.⁶⁵

De in Weert gevluchte geestelijken kwamen op de lijst van uitgewekenen. Op elk hoofd van de 15 genoemde geestelijken stond een beloning van 100 francs.⁶⁶

De bepaling ontving men in Weert op 5 augustus 1798. Net zoals in juni nam het kantonbestuur het voor Prinsen op die nog steeds op de bewuste lijst vermeld was. De municipaliteit stelde vast dat zelfs departementscommissaris Girard voor Prinsen gepleit had bij zijn superieur.⁶⁷ Deze houding kenschetste Girard volledig: rechtvaardig en onkreukbaar jegens reële argumenten, volhardend en onbuigzaam ten opzichte van weerbarstige geestelijken die hij als de veroorzakers van alle onrust in zijn departement beschouwde. Dienaangaande hanteerde hij forse middelen, en onverdroten liet hij door middel van razzia's recalcitrante geestelijken oppakken. Toen het Directoire op 23 augustus 1798 besloot om enige invloedrijke personen te laten arresteren omdat zij met hun fanatieke principes de plattelandsbevolking opruiden, had Girard zijn scenario klaar. Aan de commandant van de Nationale Gendarmerie stelde hij voor alle arrestaties op dezelfde dag, het liefst op hetzelfde uur, uit te voeren. Met betrekking tot het kanton Weert zouden drie Reguliere kanunniken moeten worden gearresteerd.⁶⁸

Ongetwijfeld moet de algemeen heersende onduidelijkheid ten aanzien van de uitvoering van de wetten tegen de godsdienst hebben bijgedragen tot de slechte openbare stemming in het Nedermaasdepartement. Girard, die dit ook was opgevallen, weet dit aan de slechte manier waarop wetten en besluiten werden gepubliceerd.⁶⁹

Het ontbrak bijvoorbeeld aan een consensus in Weert omtrent de te nemen maatregelen met betrekking tot het sluiten van de kerken. Dit was ook een functionaris opgevallen die belast was met de inbeslaggenomen kerkelijke goederen. Commissaris Bergerets stelde vast dat er onduidelijkheid bestond omtrent het gebruik van de kerk. De municipale raad van het kanton Weert veronderstelde dat men onbeëdigde priesters de dienst mocht laten voorgaan als men daarnaast het gebouw beschikbaar stelde voor het vieren van de 'culte'. Hoewel Bergerets hier anders over dacht, had hij in Roermond een bijna identieke situatie aangetroffen. Hij vond het aannemelijk dat door de pelgrimstochten richting Bataafse Republiek de bevolking van het kanton negatief beïnvloed zou worden door uitgetreden priesters. Daarom stelde hij op 5 september 1798 de centrale administratie voor de kerken te openen teneinde de behoefte tot misbezoek elders af te remmen. Aldus zou de rust volgens hem spoedig weerkeren.⁷⁰

Hoewel de municipaliteit Bergerets van harte zou steunen, vond diens voorstel in Maastricht geen gewillig oor. Liever wilde men formeel via de desbetreffende ambtenaren in Den Haag het ongerief oplossen. Intussen gingen de voettochten met een religieuze en commerciële achtergrond gewoon door. Illegale handel floreerde. Het bestuur in Weert zag dit met lede ogen aan, zelfs Van Gestel kon hen niet tegenhouden! De kantoncommissaris beschreef de volksgeest op 18 augustus 1798 als erg onrustig. Als de keizer weer in Weert terugkeerde zouden alle goede priesters weer te voorschijn komen. Het gerucht ging

dat de Engelsen aanspraak maakten op de Zuidelijke Nederlanden. In Weert zag men dezen als de bevrijders mede daar Bonaparte reeds gevangen zou zijn genomen.⁷¹

Hoe succesvol was Van Gestels eerste half jaar in Weert? In vergelijking met zijn voorganger Willemart had deze op een andere manier contact met de bevolking in het kanton. Daar waar Willemart zich mede vanwege zijn taalbarrière formeel moest presenteren, kon Van Gestel op een veel amicalere manier zijn opdrachten uitvoeren. Daarbij lijkt hij zorgvuldig zijn medestanders te hebben uitgezocht. Het ligt voor de hand dat hij vanwege zijn vrij geïsoleerde positie steun zocht bij invloedrijke Weertenaren. Als hij zich door hen gesteund voelde, kon hij naar tegenstanders zoals Haex en Stultiëns onverbiddelijk zijn. Soms, zoals in het geval van vicarus Princen, steunde hij de municipaliteit. Nijen, wellicht even 'ongrijpbaar' als hijzelf, was een geducht concurrent die echter over veel informele invloed beschikte. Hij diende derhalve te vriend te worden gehouden.⁷²

Door deze manier van optreden kwam Van Gestel nooit alleen in conflict met de bevolking. Daar waar de agressie zich tegen Willemart persoonlijk richtte, werd nu de onvrede op meerdere personen afgewenteld. Dreigbrieven en besmeurde voordeuren zijn hiervan sprekende voorbeelden. Van Gestel gold dus niet alleen als de personificatie van het Republikeinse gezag. Er waren meer kopstukken, die Van Gestel mogelijk tot zijn vrienden rekende.

Beide kantoncommissarissen moesten vanuit hun ambt de nodige, als bijzonder onplezierig ervaren, maatregelen uitvoeren. Hierbij lijkt Van Gestel in veel grotere mate de beschikking te hebben gehad over gendarme- en legereenheden. Willemart diende het belastingstelsel en de vorderingen ten behoeve van het Franse leger te structureren. De Fransman slaagde daar in, zijn opvolger kon het resultaat consolideren en voerde daarnaast nog enige nieuwe belastingvormen in zoals de patentbelasting en de belasting op vensters en deuren.

Andere evidente uitingen van de Franse Revolutie zoals de invoering van de Republikeinse kalender, de viering van de decaden en andere feesten werden in Weert nauwelijks nagevolgd. Van Gestels moeilijkste opdracht, de uitvoering van de wet op de geestelijkheid, was ook nauwelijks succesvol, hoewel zijn geschriften hieromtrent anders doen vermoeden.

Veel geestelijken konden vanwege de geografische ligging van het kanton de wijk nemen naar de Bataafse Republiek. Hoewel de centrale administratie, Girard, Van Gestel alsmede de municipaliteit hiertegen veelvuldig bij de Franse zaakgelastigde in Den Haag protesteerden, bleef het naburige grondgebied een belangrijke uitwijkmogelijkheid voor geestelijken en smokkelaars.

Door toedoen van haar kantoncommissaris en door de opstelling van enige leden zat de municipaliteit in een strakker keurslijf dan tijdens de ambtsperiode van Willemart. Zeker zullen de maatregelen tegen de godsdienst ook bij hen op bezwaren hebben gestuit. Men maakte van de mogelijkheid gebruik om via de aanstelling van een zogenaamde 'directeur van de eredienst' toch de godsdienst te belijden in de kerk. Het lijkt echter geen twijfel dat de bevolking deze opstelling van haar bestuur niet onderschreef. Dit kwam tot uiting door het massaal ter kerke gaan in het naburige Maarheeze en Budel, de hulp aan onbeëdigde priesters en de openlijk getoonde onverschilligheid. Desalniettemin was het optreden van Van Gestel ten opzichte van dat van zijn collega Willemart meer succesvol.

Naast alle moeilijkheden die ten aanzien van de godsdienst waren ontstaan, zou de taak van het kantonnaal bestuur aanzienlijk verzaamd worden. De uitvaardiging van een nieuwe ingrijpende wet, de zogenaamde wet op de conscriptie, zou tot nieuwe problemen leiden.

5. De invoering van de militaire dienstplicht.

Naast alle irritatie bij de bevolking ten aanzien van de Franse maatregelen tegen de godsdienst ontstond er een tweede oorzaak voor concreet verzet. De conscriptiewet van 5 september 1798 druiste brutaal in tegen lokale tradities. Een en ander leidde tot een opstand: de Boerenkrijg.

Na het verdrag van Campofornio was er op het Europese vasteland sprake van een zekere stabiliteit. De verliezen die Bonaparte had geleden tijdens zijn Egyptische veldtocht, waren aanzienlijk. Het antwoord op de veroveringspolitiek van het Directoire middels de vorming van de Tweede Coalitie stelde het Directoire voor een probleem. Vanwege de geringe getalsterkte van het leger moest men overgaan tot massarecrutering teneinde stand te kunnen houden ten opzichte van de militaire potentie van Engeland, Oostenrijk, Rusland, Napels, Portugal en het Osmaanse Rijk. Middels de wet Jourdan van 5 september 1798, die de 'conscriptie', de registratie van de dienstplichtigen invoerde, was de dienstplicht voor 20- tot 25-jarigen een feit geworden. Dienstplicht leidde niet automatisch tot feitelijke dienst. Naar de omstandigheden oordeelde de wetgevende macht omtrent de grootte van het op te roepen contingent dat ter aanvulling of vergroting van de troepenmacht werd ingezet. Men deelde de jonge mannen in vijf klassen in. Zij die op 22 september 1798 ouder waren dan 20 jaar vormden de eerste klasse, zij die ouder waren dan 21 jaar de tweede klasse, enzovoort. In principe riepen de Fransen de eerste klasse het eerst op. Naargelang de behoefte kwamen ook de andere vier klassen voor verplichte krijgsdienst in aanmerking. In vreedstijd bedroeg de dienstdienst vijf jaar, in oorlogstijd was deze onbepaald. Bij dienstweigering werd men als uitgewekene beschouwd en hiervoor overeenkomstig gestraft.⁷³

In de periode 1798 tot 1813 dienden 261.111 Zuidnederlandse rekruten in het Franse leger. Dit aantal vormt 8,7% van het totaalcijfer van opgeroepen dienstplichtigen en is gebaseerd op de stand van zaken in 1804. In vergelijking met het platteland was het aantal jonge mannen afkomstig uit de steden groter. Het totale aantal dienstweigeraars bedroeg 24.560 personen, 11% van alle dienstplichtigen. In het noorden en oosten van Frankrijk waren deze percentages veel hoger dan in het midden en zuiden, waar evenals in Zuid-Nederland relatief meer opgeroepen hun dienstplicht vervulden. Dit geringe verschil in opstelling tussen Franse en Zuidnederlandse rekruten valt toe te schrijven aan het gedwongen karakter van de conscriptie.⁷⁴ Overigens werd in de Vlaamse gewesten veel meer dienst geweigerd dan in de Waalse. Er was sprake van een mentaliteitsverschil. De percentages ten aanzien van dienstweigeraars in de negen departementen namen toe in deze volgorde: Sambre en Maas, Woudon, Ourthe, Jemappes, Nedermaas, Schelde, Twee-Neten en Leie. Het departement van de Dijle is vanwege zijn tweetaligheid niet meegewogen.

Het percentage van de weigeraars en deserteurs die waren teruggezonden, wijkt af van deze eerste reeks. De volgorde is in dit geval: Sambre en Maas, Woudon, Ourthe, Nedermaas [9,74%], Schelde, Twee-Neten, Jemappes, Leie en Dijle.

Er is dus geen verband tussen het verzet tegen dienstdienst in het leger en het opnieuw onder de wapens moeten komen. Dit laatste was afhankelijk van twee factoren, de repressie maatregelen van de overheid en de mogelijkheden die dienstplichtigen ter beschikking hadden om aan vervolging te ontkomen.⁷⁵

Een aantal redenen kunnen worden aangevoerd ter verklaring van het dienstweigeren van Zuidnederlandse dienstplichtigen. Naast angst voor het oorlogsgevaar speelde heimwee een grote rol. Men was niet gewend huis en haard met de karakteristieke besloten cultuur te verlaten. Bovendien ontbrak het aan ideologische motieven, revolutionaire gezindheid en nationaal bewustzijn. Militaire dienstplicht kwam niet voor in de Zuidnederlandse traditie en er was verzet tegen de Franse bezetter, tegen het land dat nu gediend moest worden.⁷⁶

Uit brieven, dagboeken of memoires blijkt hoezeer de rekruten van streek waren wegens hun verbondenheid met hun streek en inwoners. Hoewel dit gedragspatroon verschillen kon, hebben met name de plattelanders zich totaal niet betrokken gevoeld bij de Republiek. Zij begrepen er niets van en werden meegesleept in de overwinningsoes en de uiteindelijke neergang van het Consulaat en het keizerrijk. Successen en nederlagen deelden zij met gemengde gevoelens.

De verliezen waren aanzienlijk. Voor de negen departementen bedroeg het aantal doden tijdens de gehele Franse bezetting 79.000. Dit impliceert dat 35% van het aantal Zuidnederlandse sol-

daten is gesneuveld. Daarnaast waren er nog zeer veel gewonden en vermisten te betreuren.⁷⁷ In het departement van de Nedermaas was het resultaat van de afgekondigde conscriptiewet teleurstellend. Van de 1167 rekruten werden er slechts 59 ingelijfd. De meesten van hen waren afkomstig uit Hasselt, St. Truiden, Maastricht en Venlo. Conscriptie leidde tot emigratie op grote schaal. Bovendien namen tal van gedrosten dienst in het leger van de Bataafse Republiek omdat het milieu aldaar overeenstemde met hun eigen levensgewoonten.⁷⁸

In het kanton Weert werd de conscriptiewet met de grootst mogelijke plechtigheid afgekondigd. Van Gestel opende een vijftal registers bestemd voor de inschrijving van dienstplichtigen en één voor vrijwilligers. Het resultaat was nihil, niemand meldde zich. Op 22 oktober 1798 moest de kantoncommissaris zelfs constateren dat de gehele eerste lichterij naar het buitenland was vertrokken.⁷⁹ Dit betekende dat 79 dienstplichtigen van de eerste klasse richting Bataafse Republiek waren gevlucht.⁸⁰

6. De Boerenkrijg.

De Boerenkrijg begon in Vlaanderen waar halverwege de maand oktober 1798 een groot deel van het platteland met uitzondering van de belangrijkste steden werd overspoeld door opstandelingen. De beweging ondervond nauwelijks steun in de Waalse gewesten; feller was de strijd in Brabant. De militaire dienstplicht betekende in deze arme gewesten een extra zware belasting.

Het verzet begon met de bezetting van Dendermonde van 22 tot 25 oktober en duurde aldaar voort tot 5 november 1798. Het overgebleven samengeraapte 'leger' opereerde in de Kempen en telde ongeveer tienduizend man. Het veroverde de steden Geel en Diest maar door Franse tegenmaatregelen moest men deze snel verlaten. Op hulp rekenend keerden de troepen terug naar de Limburgse Kempen waar men op 4 december Hasselt bezette. De volgende dag werden de opstandelingen kansloos door de Fransen verslagen en daarna hardnekkig achtervolgd.⁸¹

Het departement van de Nedermaas kreeg in de nacht van 23 op 24 oktober 1798 te maken met de 'Brabanders' of 'Brabantse jongens' zoals de opstandelingen door de plaatselijke bevolking werden genoemd. De Fransen, die hen betitelden als 'Brigands', struikrovers, moesten constateren dat Beringen was ingenomen. De kantoncommissaris van Peer, Thierry, gaf derhalve de opdracht om 500 geweren naar Kaulille en Weert te vervoeren om deze niet in handen van de rebellen te laten vallen. Hij had hierbij de steun van een tiental huzaren, die de voorhoede vormden van het Franse leger van generaal Chabert. Thierry ging met de soldaten op verkenning uit en kwam tot de conclusie dat de Brigands de volgende dag Hechtel en Eksel zouden aanvallen. Derhalve nam hij voorzorgsmaatregelen die voorbarig bleken daar de opstandelingen naar Diest terugkeerden.⁸²

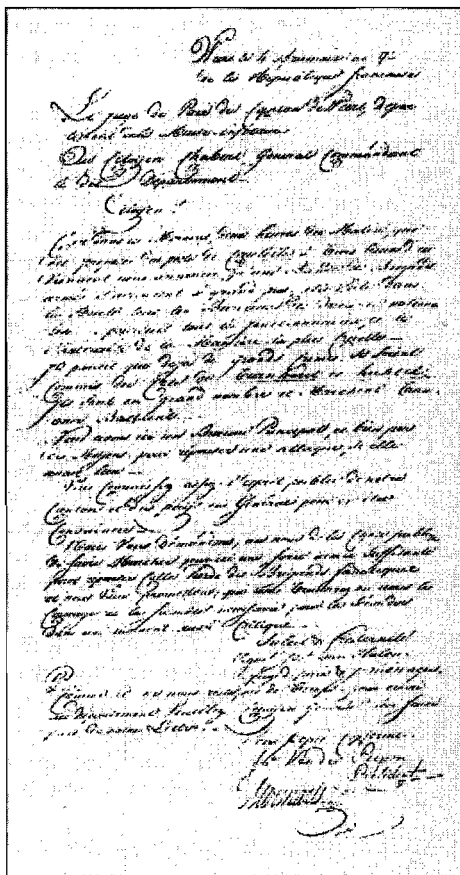
Inmiddels was er in het kanton Weert het gerucht verspreid dat 4 à 5000 rebellen het tolkantoor van Hechtel geplunderd zouden hebben. Gevluchte douaniers zochten met vrouw en kinderen bescherming in Weert. Commissaris Van Gestel nam rigoureuze maatregelen. Op 25 oktober 1798 stuurde hij patrouilles uit, verzamelde hij alle commiezen en vroeg hij om steun in de vorm van gendarmes aan de kantons van Roermond en Heythuysen. Bovendien werd middels ijlbode aan generaal Chabert om cavalerie- en artillerieondersteuning verzocht.

Om een eventuele samenzwering tijdig de kop te kunnen indrukken klom Van Gestel in de kerktoeren, sneed de touwen door en maakte de ladder stuk. De rest van de dag verliep rustig hoewel er zich 's avonds een smokkelaarsbende vertoonde. De commissaris stelde de wacht in bij zijn bureau en stuurde manschappen op patrouille langs de grens. Er gebeurde niets.

De volgende ochtend, op 26 oktober, arriveerde het konvooi met de buitgemaakte gewe-

ren uit Hechtel. Deze manschappen brachten duidelijkheid: het was loos alarm, in Hechtel was niets aan de hand... Diezelfde middag kwam Chabert in allerijl aan om de opstandelingen te bestrijden. De generaal kwam voor niets en had daardoor veel kostbare tijd verloren. Hij vertrok derhalve misnoegd via Peer richting Beringen. Girard reageerde misprijzend over Van Gestels optreden. "Ce contre tems [sic] m'a causé le plus grand déplaisir.", zo schreef hij. Van Gestel had ondertussen alle moeite gedaan om zijn prestige hoog te houden. Hij vorderde strenge municipale besluiten uit waaronder een verbod tot samenscholing en een uitgaansverbod na 22.00 uur. Aan Girard beloofde hij dat zijn kanton in de toekomst een voorbeeld zou vormen voor de anderen.⁸³

Hoewel Van Gestels voortvarende optreden achteraf beschouwd nogal overdreven bleek, hadden ook twee andere prominente Weertenaren in Maastricht de noodklok doen luiden. Mede namens vrederechter Joseph van Halen en agent Jan Nijen schreven kantonvoorzitter Van der Piepen en secretaris Bloemarts op 25 oktober 1798 om 02.00 uur 's nachts nog een brief aan generaal Chabert. Op grond van informatie van een drietal douanebeambten van de post Caullilles [sic] zou een bende opstandelingen gewapend richting Weert marcheren 'met slaande trommel'. Beide functionarissen vroegen met klem om militaire steun, daarbij verwijzend naar de summere verdedigingsmiddelen en de opstandige volksgeest in het kanton.⁸⁴

Brief van Van der Piepen en Bloemarts over de bende opstandelingen die met 'slaande trommel' richting Weert zouden marcheren; (RAM, inv. nr. 773 f.96).

De Brabantse opstandelingen hadden inmiddels hun rusteloze ongecoördineerde tocht voortgezet. Na een succesvolle exfiltratie uit Diest marcheerde een troep Brigands richting Peer waar zij commissaris Thierry zochten. Kantoncommissaris Van Gestel, wantrouwend van aard en wijs geworden van het loos alarm drie weken daarvoor, besloot samen met vrederechter Van Halen poolshoogte te gaan nemen.

De verkenningstocht van beide mannen eindigde aan de rand van Kaulille waar zij het gerucht vernamen dat ongeveer zeshonderd opstandelingen het douane-kantoor van Hechtel hadden geplunderd. Ook nam Van Gestel kennis van het besluit om de douane richting Maastricht terug te trekken.

'Ik voel mij op dit moment op mijzelf aangewezen, zonder enige hulp, en ben klaar om mij terug te trekken' zo schreef hij aan zijn collega Bovier van Roermond.⁸⁵ Deze ontving de brief van Van Gestel een dag later op 19 november 1798. De commissaris liet Van Gestel weten dat hij op grond van geruchten geen maatregelen kon nemen. Bovier hield het hoofd koel daar waar zijn collega's zoals Thierry in Peer, Dodé in Maaseik en Van Gestel handelden als door een panische angst aangegrepen.⁸⁶ Twee uur nadat de brief van Van Gestel

hem had bereikt arriveerde de kantoncommissaris van Weert in hoogst eigen persoon, samen met vrederechter J. van Halen en de voorzitter van het kanton J.F. van der Piepen. Beide laatsten bevestigden het relaas van hun commissaris. Toen ook ambtenaren uit Maaseik een veilig onderkomen in Roermond zochten, was Bovier van de ernst van de situatie overtuigd en nam maatregelen.

Opnieuw bleek in de loop van de dag dat alle opwinding op geen enkele grond berustte. Poortwachters van Maaseik hadden de gevluchte Thierry met zijn groep huzaren aangezien voor opstandelingen en alarm geslagen. Daarop waren enkele functionarissen er hals over kop vandoor gegaan.⁸⁷

Girard was woedend over de gang van zaken. Via de Franse zaakgelastigde in Den Haag drong hij erop aan dat de Bataafse regering eindelijk iets zou ondernemen ten aanzien van de rebellen. Ontevreden was de departementscommissaris over het optreden van zijn ondergeschikten. Aan Bovier, die voor zijn optreden gecompimenteerd werd, schreef Girard, doelend op Van Gestel en dienst collega's: 'U wist zonder twijfel te vermoeden burger, de kromheid in alle valse rapporten die u hebben gealarmeerd. Ik hoop dat u dit zult overbrengen voor het Tribunaal correctionel dat de lafaards, die om hun daden te verzachten, u gelijke fabels hebben verteld.'⁸⁸ Girard doelde hierbij op alle rapporten die hem ijlings waren toegezonden ter legitimatie voor het handelen van zijn ondergeschikten. Ook Van Gestel schreef een buitengewoon rapport waarin hij zijn eigen rol tijdens de periode van 18 tot en met 20 november 1798 legitimeerde.⁸⁹ De kantoncommissaris vond dat hij zijn werk enkel goed kon doen als hij de beschikking kreeg over de gewapende macht. Daar er sinds een maand ook geen gendarmes meer in het kanton waren, kon hij onmogelijk de conscriptiewet afdwingen.⁹⁰

Ook vrederechter Van Halen wilde een teloorgang van zijn prestige voorkomen. Hij stuurde op 29 november 1798 een vertaalde proclamatie van de Brabantse brigands aan Girard. Het origineel, vol 'monnikenfanatisme', was hem toevertrouwd door een burger uit Hechtel op een moment dat de brigands in aantocht waren. Deze burger beweerde dat hij de bewuste proclamatie had ontvangen van een van de hoofdmannen van de opstandelingen.⁹¹ Het optreden van Van Gestel, Van Halen en Van der Piepen mag niet bepaald heldhaftig worden genoemd. Maar zou dit, gegeven de omstandigheden, wel verstandig zijn geweest? In feite waren de drie genoemde ambtenaren op zichzelf aangewezen. Naar hun gevoel was de weloverwogen beslissing om naar Roermond te gaan het meest voor de hand liggend. De gebrekkige communicatiemiddelen, veelal gebaseerd op geruchten, werkten niet bepaald in hun voordeel.

De vlucht naar Roermond geeft echter wel duidelijk aan hoe de drie mannen hun persoonlijke positie inschatten ten opzichte van de te verwachten volksreactie. Angst lijkt hierbij het voornaamste motief te zijn geweest. Kennelijk werden zij door de inwoners mogelijk als het verlengstuk beschouwd van de gehate Franse politiek. Wellicht voelden de andere bestuurders zich veel meer zeker van hun zaak.

In hoeverre de impulsieve houding van Van Gestel de anderen heeft beïnvloed is onduidelijk. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de kantoncommissaris hen voortdurend betrokken in zijn optreden, dat tussen alle regels door als 'vleien naar boven en duwen naar beneden' mag worden omschreven. Deze betrokkenheid, die door de bevolking als medeplichtigheid kon worden uitgelegd, deed Van Halen en Van der Piepen besluiten om tijdelijk de wijk te nemen.

De Boerenkrijg dient te worden beschouwd als de laatste manifestatie van de traditionele beweging van 1789 met het doel de situatie tijdens het Ancien Régime te herstellen. Het verschil met de Brabantse opstand was gelegen in het feit dat de militaire macht van de Fransen aanzienlijk groter was dan die van de Oostenrijkers. Ongeorganiseerde en ongecoördineerde plattelandsmilities stonden tegenover een klein, ervaren en gemotiveerd leger. De opstand kon vrij gemakkelijk worden onderdrukt.

De uitbuitingspolitiek van 1794-1795 en de institutionele, sociale en economische malaise

door toedoen van het Franse regime waren niet met veel sympathie ontvangen. De Zuidnederlanders hadden onvolkomen kennis gemaakt met een radicale democratische revolutie. Een ommekeer in de sociale verhoudingen, zoals in Frankrijk, was uitgebleven. De traditionele godsdienst, door Franse maatregelen gedwarsboemd, en de uitgevaardigde militaire dienstplicht waren oorzaken van concreet verzet. De afgekondigde conscriptiewet mag als de aanleiding tot de opstand worden beschouwd. Het was de laatste uit een reeks van Franse maatregelen die 'de emmer deed overlopen'. Eerder was dit niet gelukt; noch de kerkelijke maatregelen, de slechte economische en sociale gevolgen, de vorderingen, belastingen en de Franse willekeur hadden tot een grote opstand geleid.

7. Represailles en apathie, sanctionering van anti-clericale maatregelen.

Algemeen werden godsdienstige elementen door de Fransen als de grondslag van de oppositionele Boerenopstand beschouwd. Derhalve volgde er een periode van represailles. Uiterlijke tekens van de godsdienst die nog waren overgebleven, werden verwijderd. Geestelijken zouden worden geïnterneerd of zelfs gedeporteerd. De conscriptie werd voortgezet middels het inzetten van mobiele legercolonnes die weigeraars in de departementen trachtten op te sporen. Tevens zette men de bevolking onder druk doordat men plaatselijke bewoners gijzelde teneinde het innen van belastingen te versnellen.

Het Franse optreden zou de apathie van de bevolking enkel vergroten hetgeen zich met name zou uiten in het weigeren van openbare ambten.⁹²

Het besluit tot deportatie trof in het departement van de Nedermaas 1043 geestelijken. Hoewel hij vanwege de actuele militaire situatie op dat moment de maatregelen nog niet had kunnen uitvoeren, was Girard verheugd. Eindelijk waren zijn herhaalde aanklachten tegen de onbeëdigde priesters verhoord.⁹³

Naar aanleiding van de afgekondigde maatregelen namen de Fransen voor het kanton Weert de 'oude' lijst ter hand waarop 39 geestelijken vermeld stonden. 23 Van hen zouden krachtens de wet van 19 fructidor V (5 september 1797) met ingang van 4 november 1798 verbannen moeten worden. In de marge was het voor zich sprekende woord 'deporté' vermeld bij de namen van de pastoors Janssens en Van Montfort.⁹⁴ Op welke manier de lijst tot stand kwam is onduidelijk. Opvallend is de aanwezigheid op de lijst van de beëdigde kapelaan J. Willems, terwijl de naam van zijn ambtgenoot C. Princen ontbrak. Wellicht heeft Girards pleidooi hier invloed op gehad.

Opnieuw doken velen onder. Eind juni 1799 zouden enkelen van de 23 religieuzen verzoeken om naar het kanton te mogen terugkeren. Men beriep zich veelal op ziekte en op goed gedrag. Als het verzoek gehonoreerd werd kreeg de kantoncommissaris in de meeste gevallen de opdracht hen onder toezicht te plaatsen.⁹⁵

Girard bleek over het optreden van Van Gestel tijdens de Boerenkrijg bijzonder ontevreden. Op zijn manier probeerde de kantoncommissaris de bestuursambtenaren van zijn ijver te overtuigen.

Hij rapporteerde een tijd lang elke dag, oefende druk uit op zijn agenten en beschreef met name zijn weinig benijdenswaardige positie. Girard bleef bij zijn standpunt. Hoewel hij het niet expliciet mededeelde lijkt het erg waarschijnlijk dat hij Van Gestel zou hebben vervangen als hij over een competente opvolger zou hebben beschikt. Een en ander was hem toegestaan uit Parijs krachtens een besluit op 16 december 1798.⁹⁶

Intussen probeerde Van Gestel zich te verdedigen. Alle kritiek aan het bestuur vond hij onterecht. De ontevredenheid en rebelliegeest in zijn kanton gold ook voor andere Nedermaaskantons. In Heythuysen en Maaseik waren diverse kerken open evenals in Achel en Peer waar bovendien openbare godsdienstoefeningen werden gehouden. In Neerpelt luidden de bewoners de klok om bijeen te komen. Het verhaal afkomstig uit St. Huibrechts-Lille spande echt de kroon. Aldaar was een groot aantal mensen uit de

kerk gekomen waarvan de plaatselijke agent aangaf 'dat men het uurwerk van de klok had opgewonden.' Van Gestel vond dat hiertegen moest worden opgetreden.⁹⁷

Nu had de commissaris zelf weinig succes in Nederweert. Een zekere J. Winand, een commissaris belast met het opnemen van de inventaris van de kerk, had de deur van het gebouw afgesloten. De agent van Nederweert, J. Sijben, werd door de bevolking onder druk gezet om de sleutels te verstrekken. Toen drie gendarmes op 30 december 1798 richting Nederweert trokken stond een groep van vierhonderd inwoners hen op te wachten. Onverrichter zake keerde men terug.⁹⁸ Ook door andere volksuitingen werd de publieke opinie ten opzichte van het bestuur manifest. Bij belastingplichtigen dreigden onbekenden het dak van het huis te zullen breken. In een volle herberg werden voorzitter Van der Piepen en agent Nijen voor dieven en geboefte uitgescholden die de belastinggelden onder elkaar zouden verdelen.⁹⁹ Waarschijnlijk speelden de geruchten die in Weert en omstreken rondgingen, een grote rol. De Russen zouden inmiddels Frankfurt veroverd hebben en er zou zich geen enkele Fransman meer op de rechter Rijnsoever bevinden.¹⁰⁰

Vanuit Maastricht zag Girard de gang van zaken in het kanton Weert met lede ogen aan. Hij stelde Van Gestel gerust en stuurde een detachement naar het kanton om de orde in met name Nederweert en Leveroy te herstellen. Girard doelde daarmee op de mobiele colonne onder leiding van Piston. Dit was een van de vijf detachementen die in het departement overgingen tot een algemene klopjacht op priesters, dienstplichtigen en andere verdachte individuen. Tevens had men instructies ontvangen met betrekking tot de achterstallige belastingen, de algemene ontwapening en de verwijdering van kerkklokken en andere kentekens van de eredienst.¹⁰¹

250 Militairen arriveerden op 7 januari 1799 in Weert. Alle kerken werden weer gesloten met uitzondering van de kerk in Weert waar een directeur van de eredienst in functie was. Men haalde de vier klokken van het kanton uit de torens en verscheepte deze naar het depot in Maaseik. De twee Weertenaren die de vermetelheid hadden gehad Van der Piepen en Nijen uit te schelden, werden gearresteerd. Adjunct Greijmans werd ontslagen vanwege zijn houding ten aanzien van de kerkkwesitie in Nederweert.¹⁰²

Vanwege het feit dat zich te weinig dienstplichtigen voor de conscriptie meldden gaf de minister van Oorlog Scherer de opdracht dat ouders voor de afwezigheid van hun zoon verantwoording moesten afleggen.¹⁰³ Op 5 februari 1799 werd er een klopjacht in Weert en Nederweert georganiseerd. Men trof echter geen enkele dienstplichtige aan. Het vermoeden was aldus wederom bevestigd dat allen naar de Bataafse Republiek waren gevlucht.¹⁰⁴ Om de druk op de plaatselijke bevolking te vergroten gingen de Fransen over tot het gijzelen van burgers. In opdracht van de centrale administratie werd derhalve Mathieu Wagemans op 16 februari 1799 in gijzeling genomen.¹⁰⁵

Met de nabijheid van het leger in zijn kanton kon Van Gestel eindelijk ook eens aandacht besteden aan de viering van Republikeinse feesten. Zo werd in Weert op 21 januari 1799 voor de eerste maal herdacht dat Lodewijk XVI zes jaar daarvoor was terechtgesteld. Dit feit werd in Frankrijk gevierd als een feestdag. Het centraal bestuur in Maastricht had op 8 januari 1798 bepaald dat dientengevolge alle overheidsdienaren publiekelijk de eed van haat aan het koningschap en de anarchie en de eed van trouw aan de Franse republiek moesten afleggen. In een buitengewone zitting van het municipale bestuur, in aanwezigheid van de leden van het vredegericht en de in Weert gelegen legereenheid, werd aan deze bepaling gevolg gegeven. Luidkeels had Van Gestel het voortouw genomen in dit 'feest voor het volk'. De commissaris moest zich echter voor het feit verontschuldigen dat hij nog geen vrijheidsboom had geplant. Daarvan had vanwege de strenge vorst nog geen sprake kunnen zijn.¹⁰⁶

Van Gestel beschreef aan de vooravond van de verkiezingen van het jaar VII (1799) zeer karakteristiek de stemming onder de bevolking. Deze had zich volgens hem nog nooit zo duidelijk gemanifesteerd als op de 'Dag van de Soevereiniteit van het Volk'

[21 januari 1799]. Ondanks de zorg van de municipaliteit was er bijna geen enkele inwoner in de straten verschenen. Alleen zij die dat vanwege hun functie verplicht waren, hadden eraan deelgenomen, de assessoren van de vrederechter uitgezonderd. Dezen hadden als reden een tijdelijke afwezigheid opgegeven terwijl enkelen 's ochtends doodgemoedereerd in hun tuin aan het werken waren. Volgens de commissaris was er bij een begrafenis van een eenvoudig burger meer publiek dan bij een feest van de Republiek. De kerken hadden niet te klagen over de aanloop van de bevolking. Na Weert was er nu zowel in Nederweert als in Tungalroy een directeur van de eredienst zodat de kerken geopend konden worden. In mei 1799 zou ook Stramproy volgen.¹⁰⁷

8. De verkiezingen van maart 1799. De teloorgang van het Directoire.

De sfeertekening van Van Gestel over de periode ventôse-germinal VII (februari-maart) beloofde weinig goeds voor de verkiezingen die op 21 maart 1799 zouden worden gehouden. De weerstand tegen de Franse politiek was groot. De verplichte eedaflegging van de kiezers, de recente vervolging van de onbeëdigde priesters en de conscriptiewetten bleken even zoveel struikelblokken tot conformering, laat staan tot medewerking aan het Franse gezag. De verkiezingen van het jaar VII waren enkel vanwege de zeer geringe belangstelling al een totale mislukking in het kanton Weert. Dit beeld was uniform in de andere kantons van het departement.

Terwijl op een lijst die op 19 maart 1799 was opgemaakt, de namen van 779 kiesgerechtigden vermeld stonden, maakten slechts 20 [!] burgers van hun stemrecht gebruik in de assemblée primaire, opnieuw 'Liberté' genoemd. Op vijf à zes personen na waren dit allen functionarissen. De verkozen stemgerechtigden voor de assemblée électorale waren Van Halen, vrederechter, J. Lambert van de nationale douane, J. Nijen, agent, en Th. Nouwen, schoenmaker. Van Gestel beschouwde de eerste drie verkozenen alleen vanwege hun functie al als 'excellent citoyens et républicains intégres.' Nouwen had in vorige jaren wel gestemd maar was nu niet aanwezig. De schoenmaker zou ook niet op 17 april 1799 naar Maastricht gaan om zijn stem uit te brengen.¹⁰⁸

Een heel duidelijk voorbeeld van Van Gestels opportunisme werd duidelijk toen hij de ontslagaanvraag van J. Nijen later in zijn maandelijks rapport niet betreurde.

De 'républicain excellent' werd door de kantoncommissaris 'niet tegengehouden'.¹⁰⁹ Mogelijk vormde de verkiezingsuitslag een persoonlijke teleurstelling voor Nijen. Na zolang als agent, plaatsvervangend voorzitter en plaatsvervangend kantoncommissaris te hebben gefungeerd, vond hij een adjunctfunctie onacceptabel. Gezien de stand van zaken op dat moment was dat geen onlogische beslissing. Nijen zou als agent terugkeren op 14 oktober 1799.¹¹⁰

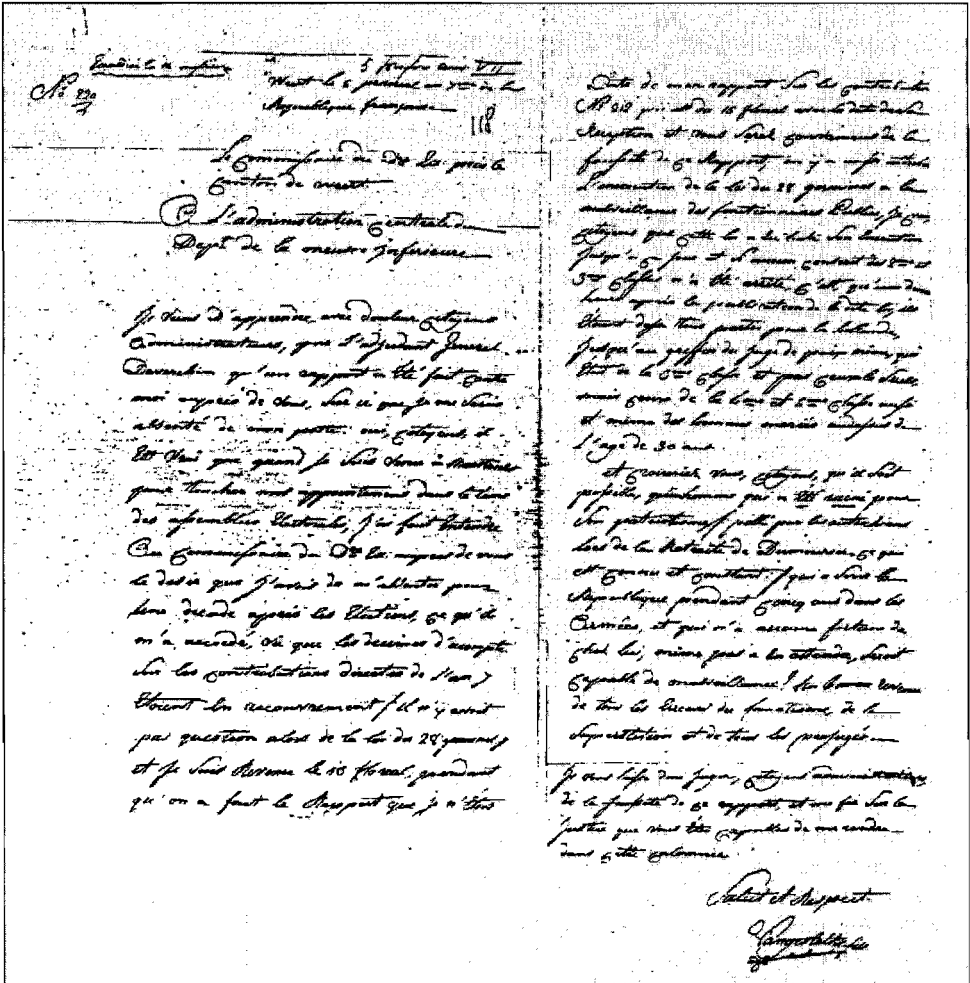
Een andere agent, J. Sijben uit Nederweert, was evenals Nijen in de assemblées communales 'verslagen'. Kennelijk wogen de burgers Sijbens optreden tijdens de kerkkwestie zwaar en werd hij te licht bevonden.

De installatie van de nieuwe municipaliteit van het kanton Weert vond op 22 april 1799 plaats. J.F. van der Piepen was opnieuw als voorzitter van het kanton gekozen. J. Bos fungeerde als agent van Weert en H. Wouters en J. Hoffman van respectievelijk Nederweert en Stramproy. De adjunctfuncties werden voor Nederweert en Stramproy vervuld door J. Sijben en P. Reemers. Voor het adjunctschap in Weert was er een vacature.¹¹¹

Smokkelen bleek lucratiever dan ooit vanwege de heersende voedselschaarste. Gewapende benden vertoonden zich brutaal in het openbaar. Meer dan ooit had het kanton behoefte aan een kundig bestuur. Van Gestel vond dat de kwaliteit van de nieuwe municipaliteit aanzienlijk verbeterd was door het toetreden van de nieuwe agenten Bos en Hoffman. Of de agent van Nederweert, Wouters, een goed bestuurder was wist hij niet 'want er is in deze gemeente geen enkele patriot waarvan ik u zou kunnen zeggen dat hij een eerlijk mens is!' De commissaris schatte het aantal republikeinen op

zes.¹¹² Naar alle waarschijnlijkheid telde hij zichzelf ook mee. De centrale administratie had echter een andere mening over zijn functioneren. Met name het optreden ten aanzien van de conscriptie werd kritisch beoordeeld. Van Gestel verweerde zich fel. Reeds een uur nadat de publikatie was afgekondigd met de boodschap dat de dienstplichtigen van de tweede tot en met de vijfde klasse zich moesten melden ter registratie, was iedereen gevlucht naar Holland. Zelfs de griffier van de vrederechter [M.A. Bloemarts] was onder hen. Verontwaardigd schreef de kantoncommissaris op 24 mei 1799: "Croiriez-vous qu'il soit possible qu'un homme qui a ruiné pour son patriotisme, pillé par les autrichiens lors de la retraite de Dumouriez, qui a servi la Republique pendant cinq ans dans les armées, serait capable de malveillance." [sic]¹¹³

Intussen was het functioneren van departementscommissaris Girard aan veel kritiek onderhevig. Invloedrijke kringen in Maastricht bleken het niet eens met zijn manier van optreden tegen de geestelijkheid en de door hem uitgevaardigde represaillemaatregelen

Brief van Van Gestel aan de Centrale administratie waarin hij zich verdedigt tegen de geleverde kritiek ten aanzien van zijn optreden ten opzichte van de conscriptie; (RAM, inv. nr. 899 f. 118).

na de Boerenkrijg. Moeilijkheden tussen Girard en enige vooraanstaande ambtenaren leidden uiteindelijk tot de ontslagaanvraag van de Fransman op 13 juni 1799. Er zou een commissie geformeerd worden die een geschikte opvolger moest zien te vinden. Men stelde voor als opvolger van Girard de Weertenaar J.F. van Halen, rechter bij het Tribunaal van het departement, te benoemen daar de andere kandidaat, Cavenne, niet het benodigde vertrouwen genoot.¹¹⁴ Het advies van de commissie zou niet worden opgevolgd. Met ingang van 13 juni 1799 werd Francois-Alexandre Cavenne als de nieuwe Commissaris van het Directoire-Exécutif in het departement van de Nedermaas benoemd.¹¹⁵ In Weert en omstreken heerste een gespannen sfeer. Ook hier hoopte men op een spoedig einde van de Franse overheersing. Deze hoop werd met name bevestigd door het succes van de Coalitie bij Novi. De Fransen leden daar op 16 augustus 1799 een verpletterende nederlaag. De onvrede in het kanton ten aanzien van de dagelijkse situatie werd allengs duidelijker. De lust om nog een bestuursfunctie te aanvaarden was nauwelijks nog aanwezig. Reeds op 2 juli 1799 had Cavenne zijn superieuren in Parijs hierop geattendeerd.

De Fransman stelde vast dat naast de actuele stand van zaken ook het ontbreken van moed en financiële vergoedingen de oorzaak vormden voor het bestuursprobleem. Derhalve bleven bestuursmaatregelen onuitgevoerd. Het leger nam het leeuwedeel van de inning der belastingen voor zijn rekening. De uitvoering van de wet op de conscriptie kwam nauwelijks van de grond daar de kantoncommissaris in zijn eentje niets kon uitrichten tegen de massa van onwelwilligen die het voor de conscripts opnamen. De wens van Binnenlandse Zaken om incapabele mensen te vervangen door competente functionarissen, lukte niet. Ook hier gold als voornaamste reden dat niemand hiervoor beschikbaar was.¹¹⁶

Cavenne doorzag heel goed dat aan Girards oplossing voor het bestuursprobleem de nodige nadelen kleefden. Zijn voorganger had op kosten van elke onwillige gemeente plaatsvervangers willen aanwijzen. Volgens Cavenne wisten deze plaatsvervangers, ondanks alle ijver, niets over de plaatselijke omstandigheden die zij aantroffen. De minister in Parijs dacht er echter anders over.¹¹⁷

Het benoemen van speciale commissarissen in gemeenten waar bestuursvacatures heersten, werd door Van Gestel met instemming begroet. In het kanton was het aantal agenten en adjuncten namelijk gehalveerd. Naast de reeds van toepassing zijnde vacature voor de adjunctfunctie in Weert hadden nu ook Hoffman en Reemers uit Stramproy hun ontslag ingediend. Door toedoen van de nieuwe maatregel werden met ingang van 2 november 1799 twee speciale Franse commissarissen aangesteld, Choin in Weert en Guillion in Stramproy.¹¹⁸ Hoe ambitieus beiden ook aan hun nieuwe taak zouden beginnen, hun functie ten tijde van het Directoire was slechts een kort leven beschoren. De problemen in Frankrijk waren voor het Directoire te groot geworden. Napoleon Bonaparte greep zijn kans. Samen met enige vooraanstaande leiders van het Directoire en de Conventie, waaronder Abbé Sieyès, beraamde hij de staatsgreep van 18 brumaire VIII (9 november 1799). De leden van de beide raden werden verdreven en er gold vanaf dat moment Sieyès' formule: "Vertrouwen van beneden, autoriteit van bovenaf."¹¹⁹

De nieuwe bestuursvorm, het Consulaat, bestond uit drie consuls. Bonaparte vervulde de rol van Eerste Consul.

Een en ander zou uiteindelijk voor het kanton Weert ook een bestuursverandering teweegbrengen. De oude municipaliteit van het kanton, bestaande uit een voorzitter, secretaris, drie agenten en drie adjuncten, werd vervangen door een nieuwe bestuursvorm. Iedere gemeente kreeg een eigen bestuur. Weert kreeg derhalve de beschikking over een 'Maire', twee 'adjoints' en een 'conseil municipal', bestaande uit twintig leden. Zij werden allen benoemd door de 'Prefect' van het departement.¹²⁰

Na een periode van ruim vier jaar vol van ingrijpende veranderingen op het gebied van de politiek, economie en de godsdienst ontstond er na brumaire een periode van conso-

lidering. De hoop op een spoedig vertrek van de Fransen bleek echter ijdel. Het zou tot de winter van 1813-1814 duren eer de Zuidnederlandse departementen door hen werden verlaten. De ommekeer bracht in Weert nauwelijks veranderingen teweeg. De bestuursfunctionarissen die ten tijde van het Directoire een belangrijke rol hadden gespeeld, zouden, in gewijzigde vorm, opnieuw het beleid tot uitvoering brengen. Zo werd Henry Bloemarts¹²¹ maire van Weert, geassisteerd door twee adjuncten, Jean Francois van der Piepen en Jan Nijen. Ex-kantoncommissaris Van Gestel bleek voldoende geassimileerd in de Weertse gemeenschap. Als 'homme de loi' nam hij het voor de belangen van de stad op en vertegenwoordigde hij zijn medeburgers in de conseil municipal. De republikein van weleer was nu een respectabel Weertenaar geworden.

9. Conclusie.

Weert was aan het einde van het Ancien Régime een arme stad met een slechte infrastructuur, een afgezonderde enclave ver van alle wereldgebeurtenissen. De katholieke godsdienst speelde een hoofdrol, men nam hartstochtelijk actief deel aan uiterlijke geloofsgebruiken.

Men verwelkomde de Fransen als bevrijders in december 1792 maar na een Oostenrijks intermezzo van een jaar keerden dezen als veroveraars terug. Direct na hun komst was het duidelijk dat de Fransen alles konden gebruiken. Het eerste jaar van de bezetting stond in het teken van opgelegde vorderingen. Weert werkte daar niet bijster goed aan mee, niet enkel omdat men bezwaren had te moeten betalen, maar van oudsher was er een financiële scheiding geweest in de manier waarop belasting werd betaald. In het verleden had dit tot onderlinge geschillen geleid tussen de inwoners van de stad en de haar omringende gehuchten, de buitenie.

In Frankrijk was de macht in handen van een directorium, het Directoire, gekomen. Dit uitvoerende bewind werd geconfronteerd met een economische en monetaire crisis, die de te voeren binnen- en buitenlandse politiek danig zou beïnvloeden. De Franse inlijving van 1795 bracht een nieuwe ordening op het politieke en institutionele vlak tot stand. De oude, op particularisme en privileges gebaseerde staat zou worden vervangen door een nieuwe die zijn aandacht richtte op het algemeen of staatsbelang.

De ingelijfde Zuidelijke Nederlanden maakten slechts in één jaar tijd de overstap naar een moderne samenleving. Vanuit Brussel, de hoofdstad van de negen Verenigde Departementen, werd de bestuursadministratie opgebouwd. Daartoe werd elk departement voorzien van een centrale administratie onder het toezien oog van een departementscommissaris, de commissaris van het Directoire-Exécutif.

Weert behoorde vanaf de inlijving tot het departement van de Nedermaas en ontving haar instructies vanuit Maastricht. Het Nedermaasdepartement was onderverdeeld in een aantal kantons met elk een eigen bestuur: de municipaliteit van het kanton. De municipale raad van Weert bestond ten tijde van het Directoire uit zes leden, drie zogenaamde agenten die met hun drie adjuncten afkomstig waren uit de gemeenten Weert, Nederweert en Stramproy. De municipaliteit werd voorgezeten door een voorzitter, president van het kanton genoemd, en ondersteund door een secretaris. Het kantonbestuur stond onder toezicht van een kantoncommissaris. De werving van openbare ambtenaren leverde alom problemen op. Uniformering van het bestuur, met het idee van de centralistische staat was ongetwijfeld een verbetering. Maar het tempo waarin en vooral de manier waarop aan de invoering van de hervormingen gestalte werd gegeven, brachten nauwelijks enthousiasme teweeg. Men aanvaardde wel de instellingen doch niet de stijl van de bezetter. De gevolgen van de abrupte breuk met het Ancien Régime, van bovenaf geïnstitutionaliseerd, sijpelden slechts heel langzaam door tot aan het niveau van de plaatselijke bevolking. Gebruiken en gewoonten bleven nog lang intact tijdens de Franse overheersing. Onuitputtelijke vorderingen en maatregelen tegen de godsdienst leidden tot beroering, de invoering van de dienstplicht zelfs tot actief verzet. Het bleek onmogelijk om in de Zuidelijke Nederlanden in een relatief korte tijd een volledige geestelijke assimilatie door te voeren.

De ideeën van de Franse Republiek sloten niet aan bij het politiek en sociaal traditionalisme in de veroverde gebieden. Men voelde zich geen Fransman, maar ook geen Zuidnederlander. Het is om die reden dat het verzet in diverse municipaliteiten niet mag worden beschouwd als bewust nationaal verzet. Eerder was dit verzet een uiting van traditionalistisch nationalisme, een expressie van het idee dat het eigen wezen en de gemeenschap waartoe men behoorde, historisch anders waren gegroeid dan het wezen van de macht Frankrijk waarmee men in conflict kwam.

Het idee van een nationale staat was in deze tijd ook nog niet aan de orde evenmin als het streven naar autonomie. Dit impliceert dat medewerkers van de Fransen onmogelijk beticht kunnen worden van collaboratie daar het kader van het begrip 'vaderland' ontbrak. Tot aan de consulaire staatsgreep van 18 brumaire was de afkeer ten aanzien van de Fransen algemeen. Hoewel de lokale geestelijkheid als ziel van de weerstand kan worden beschouwd, is de traditionele voorstelling, die uitging van permanente haat, verzet en sabotage tegen de Fransen, onjuist of ten minste sterk overdreven. De Boerenkrijg van 1798 verraste de Fransen die echter spoedig en zonder veel moeite de opstandelingen konden verslaan. Deze opstand was zeker geen nationale, zorgvuldig voorbereide en geleide, op het buitenland steunende rebellie. Veeleer was het een plattelandsoproer waar nog eenmaal de ideeën van de Brabantse Omwenteling van 1789 opvlamden. Na de Boerenkrijg traden de Fransen hard op. Zij verhardden de maatregelen tegen de priesters en voerden de conscriptie in alle gestrengheid door, beide zonder veel succes.

De formering van een bestuur naar Frans model verliep in Weert erg moeizaam. De weigering van Haex om een openbare functie te aanvaarden maakte de vertraging enkel groter. Vanuit de eigen verlichte optiek maakten de Fransen bij de nominatie van deze Weertse arts een karakteristieke inschattingsfout. Zij kwalificeerden de voormalige leider in de tocht naar Roermond in 1789 als een overtuigd republikein. Haex bleek echter een traditioneel katholiek wiens voorkeur uitging naar de exponenten van het oude bestel. Dit gegeven gold voor vele Weertenaren die een bestuursfunctie hadden bekleed tijdens het Ancien Régime: zij zouden tijdens de Franse overheersing geen openbaar ambt vervullen of accepteerden een functie in de luwte. Informele leiders zouden echter nog een geruime tijd kunnen bemiddelen tijdens de ambtsperiode van Willemart die in Weert tot kantoncommissaris was benoemd. Deze Fransman sprak geen woord Vlaams en kon derhalve slechts communiceren met hen die de Franse taal machtig waren. Vanaf zijn komst, in april 1796, zou deze cultuur- en taalbarrière Willemart als een schaduw blijven achtervolgen.

Tijdens zijn verblijf in Weert moest de Franse kantoncommissaris samenwerken met twee municipaliteiten. De eerste raad, die functioneerde van mei 1796 tot maart 1797, stond onder voorzitterschap van P. van Brussel. Willemart had alle leden zelf moeten aanzoeken. Het kantonbestuur werd geconfronteerd met de afschaffing van de tienden, de opheffing van de vier in Weert gelegen kloosters, en twee gewelddadige incidenten ten aanzien van Willemart. Hoewel men officieel te kennen gaf de door het centrale gezag uitgevaardigde wetten en besluiten te zullen uitvoeren, reageerde de raad ontwijkend, afwachtend en traag. Verschillende keren beriep men zich op onwetend- of onduidelijkheid. In feite moest Willemart in zijn eentje het Franse bestuursmodel gestalte geven. Dat bleek een zeer moeilijke en ondankbare taak waar hij nauwelijks tegen was opgewassen. De Fransman kreeg weinig steun van zijn ondergeschikten. De agenten en hun adjuncten laverden tussen de belangen van de Republiek en die van de plaatselijke bevolking. Zij ontplooiden slechts initiatieven als Willemart hen daartoe instrueerde. In moeilijke zaken kozen ze partij voor hun eigen gemeenschap of namen ze ontslag. De plaatselijke bevolking reageerde onverschillig op de bestuurswijziging. De Franse aantasting van de traditionele katholieke godsdienst, tijdens het Ancien

Régime reeds een gevoelig onderwerp, bracht de gemoederen echter in beweging. De bevolking verzette zich door het plaatsen van religieuze en Oostenrijkse tekens, 'vrome diefstallen' uit kloosters en actieve hulp aan geestelijken. Bij de ongeregeldheden in september 1796 gebruikten sommige inwoners geweld en wierp men de vrijheidsboom omver. Legereenheden kwamen naar Weert om de orde te herstellen.

Deze omstandigheden waren ook van toepassing ten tijde van de tweede municipaliteit in het kanton Weert. Deze raad, tijdens Willemarts afwezigheid in maart 1797 tot stand gekomen, had geen voorzitter. Haar bestuurstermijn eindigde bij de eerstvolgende verkiezingen van maart 1798.

Deze municipaliteit moest het veelal doen zonder het toezien oog van Willemart die vanwege gezondheidsredenen veel afwezig was. Met agent Nijen aan het hoofd diende de municipale administratie het hoofd te bieden aan de afhandeling van de maatregelen naar aanleiding van de aanslagen op Willemart, de reacties op de wet van 7 vendémiaire IV en de inning van de te betalen belastingachterstand. Ook nu waren er weer ongeregeldheden naar aanleiding van maatregelen tegen de godsdienst. In Stramproy moest een legereenheid de omvergeworpen vrijheidsboom weer oprichten en de orde herstellen. De irritatie van de bevolking was te wijten aan het feit dat in het kanton de kerken werden gesloten daar zeer weinig priesters bereid waren de eed van haat af te leggen.

De staatsgreep van 18 fructidor had de band van het Directoire met het leger versterkt. De economische zwakte van Frankrijk maakte een politieke stabiliteit onmogelijk. De binnenlandse politiek werd vanaf dit moment bepaald door de toepassing van autoritaire methoden. Er volgde een verscherping van de anti-clericale politiek. Het Directoire voerde een expansionistische buitenlandse politiek waarvoor een sterk leger benodigd was. Derhalve voerde men de wet op de conscriptie in. Deze afgekondigde maatregelen leidden niet tot protesten van Zuidnederlandse afgevaardigden in het Wetgevend Lichaam. De nieuwe koers was spoedig merkbaar in het departement van de Nedermaas waar commissaris Girard als een exponent van de anti-clericale politiek optrad.

In het kanton Weert was de stemming vijandig. Doordat Haex opnieuw de functie van kantoncommissaris weigerde, werd in maart 1798 de ex-militair Van Gestel in Weert benoemd. Tijdens zijn bewind in het kanton zouden de touwtjes worden aangetrokken. De municipaliteit kon zich niet meer beroepen op communicatieproblemen maar moest nu kleur bekennen. Van Gestels optreden was rigoureuus. Hoewel hij het in zijn officiële correspondentie anders deed voorkomen stond ook hij, evenals zijn voorganger, vrijwel machteloos in het optimaal realiseren van zijn taak. De nieuwe commissaris beseftte heel goed dat hij onmogelijk alleen de Franse belangen kon vertegenwoordigen. Dit onderscheidde Van Gestel van zijn voorganger. Daar waar deze zich enkel formeel had gepresenteerd, zocht Van Gestel de steun van lokale prominenten. Hij maakte hen daarmee medeverantwoordelijk voor het te voeren beleid.

Twee voorname Weertenaren in deze turbulente periode waren de nieuwe vrederechter Jos. van Halen en de bij de verkiezingen van maart 1798 gekozen voorzitter van het kanton J.F. van der Piepen. Naar alle waarschijnlijkheid hebben zij de kantoncommissaris gesteund en verwierven mogelijk diens vriendschap. Met de komst van Van Gestel naar Weert zag ook de derde municipaliteit van het kanton Weert het levenslicht. Voor het eerst zou de gebruikelijke verkiezingsprocedure gestand worden gedaan. De raad zou tot aan de volgende verkiezingen van maart 1799 in functie blijven. De apathie en onverschilligheid van de plaatselijke bevolking bleken uit de verkiezingen van maart 1798. Slechts zeer weinigen brachten hun stem uit. Gedurende zijn bestuursperiode kreeg het kantonbestuur te maken met een aantal netelige kwesties. Zo kampte men met ongeregeldheden naar aanleiding van de arrestatie van de kluizenaar Clijsters, ontving men deportatielijsten aangaande opstandige priesters en werd een van de leden der municipaliteit, agent H. Stultiens, ontslagen. De afkondiging van de wet op de con-

scriptie leidde tot de vlucht van de meeste dienstplichtigen naar de Bataafse Republiek. Opstandige rebellen naderden angstvallig het territorium van het kanton Weert tijdens de Boerenkrijg. Deze plattelandsofstand nam in het kanton Weert nauwelijks concrete vormen aan. Enkel veroorzaakte hij paniek bij enige gezagsdragers. Ten slotte kwam er een mobiele legerenheid naar Weert om nog niet uitgevoerde wetten en besluiten te sanctioneren en de vrijheidsboom weer op te richten.

De optimistische rapporten en brieven van Van Gestel aan Girard en aan de centrale administratie dienen met de nodige reserves te worden geïnterpreteerd.

Hoewel de toonzetting van zijn geschriften anders doet vermoeden, nam de kantoncommissaris van Weert een geïsoleerde positie in. Ongetwijfeld waren de Franse maatregelen rigoureuze en maakten zij inbreuk op de traditionele gang van zaken, maar de daadwerkelijke uitvoering was een probleem. De geestelijkheid bleek, samen met de haar omringende bevolking, inventief. Was de actuele situatie echt te bedreigend dan namen zij de wijk naar de Bataafse Republiek waar men met open armen werd ontvangen. Vanaf het naburige grondgebied opereerden gewapende smokkelbenden ongestoord zonder dat Van Gestel bij machte was iets tegen hen te ondernemen. Werden er desondanks toch maatregelen genomen dan hadden deze slechts een symptomatisch effect: zodra de herkenbare vijand uit het zicht was, keerde de oude toestand weerom.

Desondanks mag uit het bronnenonderzoek worden geconcludeerd dat de derde municipaliteit onder leiding van Van der Piepen meer tegenspel bood dan de vorige twee kantonbesturen. De rol die vrederechter J. van Halen speelde, zal hier ook debet aan zijn geweest.

Deze was veel meer dan zijn voorganger, J.F. van Halen, geporteerd van de Franse zaak. Het was ook zeker niet voor niets dat Van Gestel, Van der Piepen en Van Halen tijdens de Boerenkrijg de vlucht namen naar Roermond.

De verkiezingen van maart 1799 vormden in Weert, evenals elders in het departement van de Nedermaas, een absoluut dieptepunt voor de Fransen. Slechts zeer weinigen, veelal zelf bestuursfunctionarissen, brachten hun stem uit. In het kanton Weert ontstonden er zelfs vacatures in de vierde municipaliteit die wederom onder voorzitterschap van Van der Piepen stond. Honger in deze gewesten en de actuele Franse nederlaag bij Novi deden de hoop herrijzen dat het spoedig gedaan zou zijn met de bezetter. Met het oog hierop besloten enkelen hun bestuursfunctie beschikbaar te stellen. Daarom vroeg Van Gestel aan de departementscommissaris Cavenne om speciale commissarissen die de gehalveerde raad dienden te completeren. Deze vierde municipaliteit zou uiteindelijk getuige zijn van de teloorgang van het Directoire dat in machteloosheid ten onderging. De kaarten bleken geschud, het spel was gespeeld. De doorsnee Weertenaar kende in deze periode een grotere prioriteit toe aan het eigen erf dan dat hij zich manifesteerde als een religieus verzetsstrijder.

De staatsgreep van 18 brumaire maakte een einde aan een ingrijpende periode van vooral passieve weerstand in het kanton Weert.

Noten:

1. SPEE, LEX. Het kanton Weert tijdens de eerste jaren van de Franse overheersing (1795-1799) I, in: *Weert in woord en beeld. Jaarboek voor Weert 1995*, 59-88.
2. PALMER, R.R en JOEL COLTON. *A history of the modern world*. 5e druk. New York, 1978, 373-384. A. SOBOUL. *De Franse Revolutie* deel 2 1793 - 1799. Amsterdam, 1979, 431-437.
3. Ibidem, 438-455. PALMER. *History of the modern world*, 376.
4. Jacques Antoine Willemart, geboren te Belval (Departement van de Marne), solliciteerde op 34-jarige leeftijd naar een functie bij het Departement van de Nedermaas. Voor die tijd was hij kapitein bij het negende Regiment der Artillerie geweest. Een ongeval maakte een einde aan zijn militaire carrière. Willemart vervulde de functie van kantoncommissaris in het kanton Weert vanaf april 1796 tot 4 oktober 1797. Tijdens zijn ambtsperiode werden er twee aanslagen op hem gepleegd die zijn gezondheid negatief beïnvloedden. Hierna werd hij kantoncommissaris in Valkenburg waarna hij op 2 februari 1798 in dienst trad als commissaris bij het Tribunal correctionnel in Roermond.

5. Rijksarchief Limburg Maastricht (RAM). Archieven van het arrondissement Maastricht en van het departement van de Nedermaas 1794-1814, inv.nr. 1235. *Kroniek van Jan Reyners uit Meeuwen (1789-1802)*. Ed. J.Grauwels. Hasselt, 1964, 269-271.
6. KESSEL, P.J. VAN. De houding van de Romeinse Curie tegenover de Franse Revolutie en haar tegen-gestelde effecten in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis (TvG)* 86 (1974) 535.
7. GRAUWELS, J. *Processen tegen refractaire priesters en rozenkransbidders in het departement van de Nedermaas*. Hasselt, 1959, 3-4.
8. PIRENNE. *Geschiedenis van België* VI, 87.
9. VAN KESSEL. Houding Romeinse Curie, 533.
10. PIRENNE. *Geschiedenis van België* VI. Gent, 1930, 88.
11. ROGIER, L. en M. SPIERTZ. Limburg in de Franse tijd, in: *Limburgs Verleden* II. Maastricht, 1967, 686. ROGIER. Franse tijd II, 686.
12. GRAUWELS. *Processen*, 5.
13. *Ibidem*. 70.
14. *Ibidem*. 6-7.
ROGIER. Franse tijd II, 686.
15. SPIERTZ, M.G. *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw. Kerkelijke, Politieke en Sociale Verhoudingen 1775-1801*. Assen, 1964, 219.
16. ROGIER. Franse tijd II, 692.
17. HABETS, J. en W.GOOSSENS. *Geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond en van de bisdommen die het in deze gewesten zijn voorafgegaan IV*. Roermond, 1927, 59-60.
18. DEVLEESHOUWER, R. De Zuidelijke Nederlanden tijdens het Franse bewind 1794-1814, in: *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden* II, 195-197,
ELIAS, H.J. *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte* I. Antwerpen, 1964, 55.
WERVEKE, H. VAN. Vestiging van het nieuwe regime in het Zuiden 1795-1799, in: *Algemene geschiedenis der Nederlanden (AGN)* IX. Utrecht, 1956, 47-51.
19. PRENEEL, L. Godsdienstig leven in de Zuidelijke Nederlanden 1794-1814, in: *AGN* XI. Haarlem, 1981, 50.
20. Chroniek van de heerlijkheid Weert, getrokken uit de stadsrekeningen, charters en andere oorspronkelijke bescheiden: eerste komst der Franschen en Fransch bestuur 1792-1813. Ed. A.Flament, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg (PSHAL)* XXIX (1892) 208.
21. *Kroniek Reyners*, 273.
22. VAN WERVEKE. Vestiging, 46.
23. SPIERTZ., Maastricht, 157.
Nicolas Girard werd geboren in 1767 te Savigny in Bourgondië. Als militair nam hij deel aan de slag bij Fleurus in 1794. Na een driejarige carrière in het leger was hij plaatsvervanger van de openbare aanklager bij het criminele gerechtshof te Luik. Na een functie als commissaris te Eupen werd hij op 27 april 1796 aangesteld tot departementaal administrateur in het departement van de Nedermaas. Op 24 augustus 1796 werd Girard benoemd tot departementscommissaris. In juni 1799 nam hij vanwege interne intriges ontslag. Girard werd hierna nog inspecteur der directe belastingen in Luik. In 1807 verliet hij de administratie en ging rentenieren, handelde in wijn en keerde in 1833 terug als ontvanger van belastingen in Antheit. Hij overleed aldaar op 12 september 1835.
24. PEETERS, H. *Het kanton Bree tijdens de Franse revolutie*. Bree, 1985, 130-131.
25. Kantonverslag (KV) Willemart, 19 fructidor V (5 september 1797).
26. RAM, inv.nr. 794 f. 66 en f. 67.
27. RAM, inv.nr. 300 f. 76.
Joseph Walter Haex (23-3-1758 - 31-3-1830), arts, gold al tijdens het Ancien Régime als een van de informele leiders van Weert. Hij weigerde tot tweemaal toe een nominatie tot kantoncommissaris. Hoewel gediensig aan de Franse bezetter, bleef hij consequent weigeren een ambt te aanvaarden. Haex bleef een belangrijke rol op de achtergrond spelen.
28. KV Haex, 11 frimaire VI (1 december 1797).
29. RAM, inv.nr. 4351.
30. RAM, inv.nr. 4305 f. 79.
31. RAM, inv.nr. 4305 f. 85.
Jan Nijen vervulde in elk van de vier municipaliteiten een openbare functie, meestal als agent. Hij was in de positie om deze, onbezoldigde, ambten uit te oefenen daar hij relatief een vermogend man was. Wonende op Keent beheerde hij aldaar een boerderij met een flink aantal knechten die het nodige werk verrichtten. Nijen heeft handig tussen de verschillende belangenpartijen gemanooeuvreerd. Desalniettemin kwam hij een aantal keren in conflict met het Franse bewind. Zoals ook elders in andere kantons geschiedde koos Nijen in de meeste gevallen de kant van de plaatselijke bevolking. Desondanks deed hij dat op een wijze die voor de Fransen te billijken was. Ten tijde van het Consulaat en de periode van

Bonaparte werd hij adjunct van de maire Bloemarts. Als er in 1804 lange tijd geen conseil municipal is meldt Nijen zich aan als vrijwilliger. Op 3 september 1807 werd hij benoemd tot ambtenaar van de burgerlijke stand.

Zie ook noot 72.

32. RAM, inv.nr. 4305 f. 81 en f. 89.
33. RAM, inv.nr. 300 f. 120.

Jean van Gestel was 26 of 27 jaar toen hij tot kantoncommissaris in Weert benoemd werd. Daarvoor was hij gezondheidsofficier in het Franse leger waar, naar alle waarschijnlijkheid, een verwonding hem ongeschikt maakte voor het leger. Van Gestel zou de functie tot aan de bestuursmutaties tijdens het Consulaat vervullen. Daarna werd hij lid van de conseil municipal en noemde zich 'homme du loi'.
34. RAM, inv.nr. 737.
35. RAM, inv.nr. 2132. Jean-François van Halen, geboren op 30 mei 1762, advocaat, werd bij aanvang van de Franse overheersing vrederechter in Weert. Later zou hij als rechter worden benoemd in Maastricht en gold hij als een van de voornaamste kandidaten voor de opvolging van Girard.
36. RAM, inv.nr. 4349 f. 26 en f. 30.
37. RAM, inv.nr. 898 f. 38A.
38. RAM, inv.nr. 4349 f. 25, f. 26, f. 30 en f. 47.
39. RAM, inv.nr. 4363.
40. RAM, inv.nr. 935.
41. RAM, inv.nr. 984 f. 38.

Jean-François van der Piepen was tweemaal voorzitter van de municipale raad in het kanton Weert. Naar alle waarschijnlijkheid was hij een vermogend man zodat hij in de gelegenheid was deze functie te vervullen. Van der Piepen woonde in de Maasstraat en stond ingeschreven als 'koopman-rentenier'. Ten tijde van het Consulaat en de periode van Bonaparte was hij eerste adjunct onder de maire Bloemarts. Van der Piepen zou op 17 oktober 1809 tot een jaar gevangenisstraf en een geldboete van 500 francs worden veroordeeld omdat zijn ten onrechte een vervanger voor zijn dienstplichtige zoon zou hebben aangesteld.
42. RAM, inv.nr. 999 f. 54.
43. RAM, inv.nr. 4363.
44. KV van Gestel, 11 en 21 germinal VI (31 maart en 10 april 1798).
45. KV van Gestel, 1 floréal VI (20 april 1798). Hier wordt de mening van Preneel bevestigd die veronderstelt dat het kerkbezoek door vrouwen groter was dan dat van mannen.
46. KV van Gestel, 11 en 20 floréal VI (20 april en 20 mei 1798). Van Gestel vermoedde dat de rector van de Witte nonnen in de Maasstraat de brochure had verspreid.
47. RAM, 794 f. 170. KV van Gestel, 11 prairial VII (30 mei 1798)
48. GRAUWELS. Processen, 60.
49. Ibidem, 62-63.
50. RAM, inv.nr. 770 f. 34.
51. Ibidem.
52. KV van Gestel, 14 prairial VI (2 juni 1798).
53. Gemeentearchief Weert (GAW). Nieuw-Archief Weert (NAW), inv.nr. 240.

RAM, inv.nr. 773 f. 34.
54. Ibidem.
55. PRENEEL. Godsdienstig leven, 50.
56. RAM, inv.nrs. 2039 en 4326.
57. Kroniek Reyners, 143.

GAW. Documentatie (DOC), inv.nr. 214, 50.

Jan Moonen werd in 1756 geboren in het dorp Tungelroy. Hij heeft daar zijn gehele leven gewoond, bleef ongehuwd, en overleed aldaar rond 1841. Moonen verdiende, naast zijn inkomsten als imker, onder meer zijn brood met het vervoeren van goederen. Dat deed hij niet alleen voor autochtone opdrachtgevers maar ook voor de Oostenrijkers, Fransen en Pruisen. Af en toe schreef hij de resultaten van zijn karrevrachten op in een aantekenboekje. Ook dagelijkse gebeurtenissen, veelal lokaal van aard, kregen soms een plaatsje.
58. RAM, inv.nr. 794 f. 292.
59. KV van Gestel, 1 thermidor VI (19 juli 1798).

Deze feiten weerleggen eerdere publikaties waarin gesuggereerd werd als zouden er in het kanton slechts twee beëdigde priesters zijn. Er waren dus minstens vier priesters die de eed hadden afgelegd.
60. Kroniek Reyners, 278.
61. RAM, inv.nr. 4327 f. 5, f. 6 en f. 7.
62. RAM, inv.nr. 4356 f. 23.
63. Archives Nationales Parijs (ANP) F1bII, Meuse-Inférieure, 7, personel administratief, communes.
64. Ibidem.

65. RAM, inv.nr. 899 f. 4.
66. RAM, inv.nr. 814,
Chroniek Flament, 203.
67. RAM, inv.nr. 794, f. 291, f. 292, f. 293 en f. 294.
68. RAM, inv.nr. 4326. Dit waren prior M. van Asten, onderprior G. Aspers en P. Dams.
69. RAM, inv.nr. 4348 f. 51.
70. RAM, inv.nr. 2034 f. 19.
71. KV van Gestel, 1 fructidor VI (18 augustus 1798).
72. SPEE. Kanton Weert I, 81.
73. RAM, inv.nr. 411 f. 2 en f. 6.
SOBOUL. Franse Revolutie, 453-455,
GODECHOT, J. *Les institutions de la France sous la Révolution et l'Empire*. 2de druk. Parijs, 1968,
409-503.
POULLET, P. *Les institutions françaises de 1795 à 1814, Etude sur les origines des institutions belges
contemporaines*. Parijs, 1907, 264-267.
- PIRENNE. Geschiedenis van België VI, 113. PEETERS. Kanton Bree, 237.
74. DEVLEESHOUWER. Zuidelijke Nederlanden, 199.
75. Ibidem.
DARQUENNE, R. La conscription dans le departement de Jemappes (1798-1813) Bilan démographique
et medio-social, in: *Annales du Cercle archéologique de Mons LXVII* (1968-1970) 160 en 373.
76. DEVLEESHOUWER. Zuidelijke Nederlanden, 199 en 382.
77. Ibidem, 199.
78. ROGIER. Franse tijd II, 697.
79. KV van Gestel, 1 brumaire VI (22 oktober 1798).
80. RAM, inv.nrs. 463, 464, 465, 466, 467, 468 en 469.

Het aantal dienstplichtigen in an VII (1798-1799) was als volgt over de gemeenten verdeeld:					
	1e klasse	2e klasse	3e klasse	4e klasse	5e klasse
Weert	34	27	44	36	onbekend (archiefstuk in slechte staat)
Nederweert	36	39	47	37	
Stramproy	9	9	6	9	
Totaal	79	75	97	82	

De eerste lichtung van het jaar VIII (1799-1800) bestond uit 80 dienstplichtigen (Weert 32, Nederweert 37, Stramproy 11).

81. DEVLEESHOUWER. Zuidelijke Nederlanden, 197.
82. RAM, inv.nrs. 4286 f. 8, f. 26, f. 72, f. 74 en 4331 f. 7.
83. VANDEBEECK, TH. en J. GRAUWELS. *De Boerenkrijg in het departement van de Nedermaas*. Maastricht, 1961, 33-37.
84. RAM, inv.nr. 773 f. 96.
85. RAM, inv.nr. 4330 f. 17.
86. PEETERS. Kanton Bree, 256.
87. VANDEBEECK en GRAUWELS. *De Boerenkrijg*, 103.
88. RAM, inv.nr. 4330 f. 19.
89. RAM, inv.nr. 4330 f. 94.
90. KV van Gestel, 4 frimaire VII (24 november 1798).
91. RAM, inv.nr. 4330 f. 114.
92. DEVLEESHOUWER. Zuidelijke Nederlanden, 198.
PIRENNE. Geschiedenis van België VI, 121.
93. PEETERS. Kanton Bree, 199-200.
94. RAM, inv.nrs. 800 en 2039.
95. RAM, inv.nr. 795. Er werden verzoeken ingediend door M.Gielis [f. 36], G. Versteegen [f. 130], F. Bruynen [F. 131], Z. Weelen [f. 132], L. Janssens [133], S.Princen [f. 134] en L.Dupont [F. 138].
96. RAM, inv.nr. 4332.
97. RAM, inv.nr. 4330.
98. Ibidem f. 195 en f. 215.

99. KV van Gestel, 2 messidor VII (22 december 1798).
100. RAM, inv.nr. 4330 f. 218.
101. VANDEBEECK en GRAUWELS. De Boerenkrijg, 216-217.
Kroniek Reyners, 292.
102. KV van Gestel, 9 pluviôse VII (28 januari 1799).
103. RAM, inv.nr. 411 f.6.
104. RAM, inv.nr. 4308 f. 48 en f. 50.
105. RAM, inv.nr. 4286 f. 243.
106. RAM, inv.nrs 99 f. 54 en 4399 f. 55.
107. KV van Gestel, 15 ventôse VII (5 maart 1799) en 6 germinal VII (26 maart 1799). Directeur van de Eredienst in Nederweert was Jean van Looven.
108. RAM, inv.nrs. 985 en 4287 f. 56.
109. RAM, inv.nr. 4357.
110. RAM, inv.nr. 900 f. 102.
111. RAM, inv.nr. 999.
112. KV van Gestel, 27 floréal VII (16 mei 1799).
113. RAM, inv.nr. 899 f. 118.
114. ANP F1 b II, Meuse-Inférieure, 7, personel administratief, communes.
115. Francois Alexandre Cavenne werd op 3 mei 1777 geboren te Avigny St. Benoît (Aisne). Als twintigjarige pas afgestudeerde ingenieur van bruggen en wegen begaf hij zich naar Maastricht waar hij deelnam aan de uitvoering van publieke werken. Hierna werd hij tot commissaris van het Directoire Exécutif benoemd. Tijdens het Consulaat was hij tot mei 1801 raadgever van de prefecture. Hierna keerde hij terug naar Frankrijk waar hij tot op hoge leeftijd in overheidsdienst werkzaam was. Cavenne overleed op 11 april 1856.
116. RAM, inv.nr. 4357.
117. Ibidem.
118. RAM, inv.nr. 900 f. 103.
119. PALMER. History of the modern world, 376.
120. HARDENBERG, H. en F.NUYENS. *Inventaris der archieven van het Arrondissement Maastricht en van het Departement van de Nedermaas (1794-1814)*. 's-Gravenhage, 1946, LV.
121. Henry Bloemarts (11-5-1772-26-4-1839) was secretaris van de magistraat van Weert en Nederweert tijdens het Ancien Régime. Tijdens de Franse overheersing behield hij, na een kort intermezzo, deze functie en werd tevens griffier van het vredegerecht. Bij de komst van Napoleon werd Bloemarts, die inmiddels ook een notarisstudie voltooid had, maire van het kanton Weert. Na de Franse tijd was hij tot 1830 burgemeester van Weert.